

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİR FİNANSAL KURUMLAŞMA TÜRÜ OLARAK İSLAMİ BANKACILIK SİSTEMİ

Yüksek Lisans Tezi

Esat AKISKALIOĞLU

Eskişehir, 1986

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa No

G İ R İ Ő 1

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

İSLAMDA FAİZ

I. TEK TANRILI DİNLERDE FAİZ	3
II. İSLAM HUKUKUNDA FAİZ.	5
1. <u>İslam Hukukunda Faizin Tanımı</u>	6
2. <u>Faiz Hakkında Esas Hükümler</u>	7
3. <u>İslam Hukukuna Göre Faiz Çeşitleri</u>	11
4. <u>Fıkıh Okullarında Faiz</u>	15
III. İSLAM TARİHİNDE FAİZ VE KREDİ OLAYI	23

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMDA FİNANSMAN ŞEKİLLERİ

I. MADARABA.	31
II. MUŞAREKE.	35
III. MURABAHA.	37
IV. MUŞAREKE MUTANEKİSE	38
V. İCAR.	39
VI. İCAR VE İKTİNA.	40
VII. KARZ-I HASEN.	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FAİZSİZ BANKA İHTİYACININ DOĞUŞU VE ARAYIŞLAR

I. FAİZSİZ BANKA İHTİYACININ DOĞUŞU.	42
II. FAİZSİZ BANKA KONUSUNDA ARAYIŞLAR	43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİR FAİZSİZ BANKA MODELİ

I. FAİZSİZ BANKANIN AMAÇ VE İLKELERİ	55
II. FAİZSİZ BANKANIN İŞLEVLERİ.	57

1. <u>Tasarrufları Harekete Geçirme</u>	57
2. <u>Fonların Kullanımı</u>	59
III. FAİZSİZ BANKANIN FON KAYNAKLARI	60
1. <u>Cari Hesaplar</u>	61
2. <u>Katılma Hesapları</u>	65
IV. FAİZSİZ BANKANIN FONLARININ KULLANDIRILMASI.	71
1. <u>Krediler</u>	71
2. <u>Doğrudan Yatırımlar</u>	74
V. FAİZSİZ BANKANIN KÂRLARININ DAĞILIMI.	74
VI. FAİZLİ BANKA-FAİZSİZ BANKA MUKAYESESİ	75

B E S İ N C İ B Ö L Ü M

UYGULAMADA FAİZSİZ BANKALAR

I. DUNYADA FAİZSİZ BANKALAR.	79
II. TÜRKİYEDE FAİZSİZ BANKALAR.	85
1. <u>Özel Finans Kurumu Tanımı</u>	85
2. <u>Kuruluş ve Gelişimi</u>	85
3. <u>Yapıları</u>	88
4. <u>Türk Bankacılık Sektörü İçindeki Yeri</u>	89
S O N U Ç	94
YARARLANILAN KAYNAKLAR	99

T A B L O L A R

<u>Tablo No</u>		<u>Sayfa No</u>
1	AL BARAKA TÜRK ÖZEL FİNANS KURUMU A.Ş. ORTAKLARI VE SERMAYE PAYLARI.	88
2	FAİSAL FİNANS KURUMU A.Ş. ORTAKLARI VE SERMAYE PAYLARI.	89
3	BAZI YERLİ VE YABANCI BANKALARIN BİLANÇO KARLARI, ÖZBERMAYELERİ VE KARLILIK ORANLARI.	92

G İ R İ Ő

Günümüz ekonomilerinin karmaşık işleyişlerinde, faiz esasına dayalı bankaların çok önemli fonksiyonları vardır. Ekonomiyi dışlı çarklar olarak kabul edersek, bankalar, bu çarkların zamanında ve verimli çalışmasını sağlayan yağdır. İslami hükümler çerçevesinde, ekonomide yağ olma özelliğini sürdürebilecek bir bankacılık sisteminin ortaya konabilmesi gerekmektedir. Çünkü; Kur'an-ı Kerim'de yer alan birçok ayetle faiz kesin ve çok katı bir biçimde yasaklanmıştır. Ayrıca İslamiyetin ilk devirlerinde o günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek seviyede bir sistem oluşturulmuştu. O halde günümüz ekonomilerinin karmaşık işleyişinde, çok çeşitlilik arzeden finansal ihtiyaçlara cevap verebilecek bir sistemin ortaya konulması gerekmektedir.

İlk aşamada, tek tanrılı dinlerde faiz ve o dinlerdeki faize karşı tavırları ele aldık. Konumuzun temelini teşkil eden İslam dininde faiz ve ödünç ilişkilerini, İslamın faize karşı geliştirmiş olduğu sistemi ele aldık.

İkinci aşamada İslami finansman şekillerini ortaya koymaya çalıştık. Geçmişteki uygulama ve şu andaki uygulamayı bir arada vererek, aslında yeni ortaya konulduğu sanılan şeylerin çok eski zamandan beri uygulanmakta olduğu vurgulanmaya çalışıldı.

Daha sonra faizli sistemin yerine onun ekonomideki işlevlerini yerine getirebilecek bir modelin ortaya konulması çalışmalarını ve bu çalışmalar sonucu ortaya konulan modellerden bazılarını çeşitli özelliklerinden dolayı ele aldık.

Bütün bu çalışmalar sonucu ortaya konulan modelin Türkiye'deki çalışma mekanizması konuyla ilgili mevzuat ve faaliyet sonuçları doğrultusunda ele alınmıştır.

Son olarakta Türkiye'de Özel Finans Kurumu adı altında faaliyette bulunan İslami Finans Kurum'larının, Dünya'daki büyük uygulayıcılarını, Türkiye'deki kurumların faaliyet sonuçlarını, bankacılık sektörü içindeki yerini diğer bankalarla mukayese ederek ortaya koymaya çalıştık.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

İSLAMDA FAİZ

I. TEK TANRILI DİNLERDE FAİZ

İslam hukukunda faizin durumunu ele almadan önce Tek Tanrılı Dinler olan Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta faize karşı nasıl bir tutum izlenildiğini inceleyeceğiz.

i. Yahudilikte Faiz

Hız. Musa'ya gönderilen emirlerde faiz yasaklanmış bulunmaktadır. Yahudi dininin kutsal kitabı olan Tevrat'ta 3 ayrı bölümde faiz yasaklanmıştır. İlk yasaklama, Çıkış Kitabı'nın 22. bölümündedir: "Eğer kavmime, yanında olan bir fakire, ödünç para verirken ona marabaha'cı olmaya-

caksın, onun üzerine faiz koymayacaksınız."(1)

İkinci yasaklama Tesniye Kitabı'nın 23. bölümündedir: "Para faizi olsun yahut ödünç verilen herşeyin faizi olsun, faizle kardeşine ödünç vermeyeceksin."(2).

Üçüncü yasaklama ise İşaya Kitabınının 24. Bölümündedir. Şöyle denilmektedir: "... Alacaklı nasılsa borçluda öyle, faiz alan nasılsa faiz veren de öyle olacak.."(3)

Tevratta belirtilen bu emirlerle tüm borç ve alacak ilişkilerinde faiz alınması ve verilmesi yasaklanmış bulunmaktadır.

ii. Hıristiyanlıkta Faiz

Hıristiyan dininin kutsal kitabı olan İncil'de faizsiz borç verme teşvik edilmiştir. Luka Kitabı'nın 6. bölümünde şöyle denilmektedir: "Eğer kendilerinden almayı ümit ettiğiniz kimselere ödünç verirseniz ne mükâfatınız olur? Günahkârlar bile günahkârlara karşılığını almak üzere ödünç verirler, fakat düşmanlarınızı sevin,

(1) Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, Çıkış Kitabı, 22. Bölüm, s.76, İstanbul: 1981.

(2) Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, Nesniye Kitabı, 23. Bölüm, s.200.

(3) Kitab-ı Mukaddes, Tevrat, İşaya Kitabı, 24. Bölüm, s.689.

onlara iyilik edin ve hiç ümitsiz olmayarak ödünç verin."(4)

Hıristiyanlığın ilk devirlerinden, kiliselerin Roma papa'lık kilisesinden ayrılmalarına ve Reform hareketine kadar faiz yasağı yayılmaya devam etti. Luther "Faiz ve Ticaret" adlı eserinde İslam Hukukunda meşru olarak kabul edilen Selem(5) ve benzeri birçok alışveriş şeklini faizli sayarak haram olarak ilan etmiştir(6).

II. İSLAM HUKUKUNDA FAİZ

İslam hukukunda faizi ele almadan önce üzerinde epeyce tartışılan riba ve faiz kelimelerinin anlamını açıklamaya çalışalım.

Kur'an-ı Kerim'de geçen "Riba" kelimesinin kök şekli "Ra-Be-Ve" (Arapça RÂ, BÂ, VAV harfleridir)dir. Bu kelimeye artmak, gelişmek, yükselmek ve kabarmak gibi anlamlar verilmiştir. Arapçada "Rabâl-mal" dendiği zaman, malın artıp çoğaldığı; Rabâ fulânun er-Rabiye" denildiğinde ise filânın tepeye çıktığı anlaşılır. Bu kökten

(4) Kitab-ı Mukaddes, İncil, Luka Kitabı, 6. Bölüm, s.64.

(5) SELEM: Peşin para veya bir mal mukabilinde veresiye mal almak.

(6) Ahmed en NECCAR, İslama Göre Banka ve Sigorta, s.89-90, İstanbul, 1981.

türeyen kelimeler Kur'an-ı Kerim'de "artmak ve yükselip kabarmak" anlamlarında bir veya bir kaçının yerine kullanılır. Faiz demek olan "riba" kelimesi de aynı köktendir. Bu kavram, anamal üzerinden malın artıp çoğalmasını anlatmak ister. Nitekim Kur'an'da bu anlamda kullanılmış bulunmaktadır(7).

1. İslam Hukukunda Faizin Tanımı

İslam hukukuna göre faizin tanımını şu şekilde yapabiliriz: "İki malın birbiri ile mübadelesinde bir taraftan bir karşılığa mukabil olmaksızın verilen fazla miktar bir ribadır."(8)

Bir diğer tanımlama ise şöyledir; "Faiz, borçlunun alacaklısına şart koşup belirlenmek suretiyle belirli bir zaman karşılığında anamala ek olarak ödediği bir fazlalıktır."(9)

(7) Seyyid Eb'ul-A'la El MEVDUDİ, FAİZ, s.101, 102, İstanbul, 1985.

(8) Ö. Nasuhi BİLMEN, Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, Cilt 6, s.114, İstanbul, 1986.

(9) Seyyid Eb'ul-A'la El MEVDUDİ, a.g.e., s.107.

2. Faiz Hakkında Esas Hükümler

Faiz hakkında islam dininin hükümlerine geçmeden önce Kur'an-ı Kerim'de yasaklamalarla ilgili olarak takip edilen yolu konumuz çerçevesinde incelememiz gerekmektedir. Çünkü, Kur'an-ı Kerim'de bir şey yasaklanırken toplumun ani tepkileriyle karşı karşıya kalmamak için, o şey birdenbire yasaklanmamış; bu kademeli olarak yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim bir şeyi sonuçta yasaklamak istediği zaman önce onun kötülüğünü zihne yerleştiriyor, ondan sonra yasaklıyor. Yani zihin bu yasak hakkında önceden hazırlanmış durumdadır. Örf ve adetlerde geçerli olan bir şeyin aniden yasaklanması ise toplumun ortak tepkisini meydana getirecektir.

Kur'an-ı Kerim, alkol ve faiz yasaklamalarında bu yolu takip etmiştir. İlk faiz ayetinde, faizin malı arttırmayacağını (Rûm Suresi, A.39) ikinci inen ayette, faizden dolayı yahudilerin başına gelen durumdan (Eisa Suresi A.160), üçüncü ayette, kat kat faizin haram olduğunu (Al-i İmran Suresi A.130), ve son ayette ise bütün faiz çeşitlerini yasakladığını belirtmektedir (Bakara Suresi A.275)(10).

(10) Hasan ZEME - Muhammed FARUK, Faiz Tarihi ve İslam, s.22, İstanbul, 1968.

Kur'an-ı Kerim'de faiz hakkında bildirilen ilk ayette şöyle denilmektedir: "İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz; fakat Allahın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât böyle değildir. İşte onlar sevaplarını kat kat artıranlardır."(11) Bu ayette Allah katında zekâtın sevabı dile getirilmekte ve faizin yasaklanması söz konusu olmaksızın iyi bir şey olmadığı vurgulanmaktadır.

İkinci ayette de şöyle denilmektedir; "Yahudilerin haksızlıklarından, çoklarını Allah yolunda menetmelerinden, yasak edilmişken faiz almaları ve insanların mallarını haksızlıkla yemelerinden ötürü kendilerine helâî kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık. Onlardan inkâr edenlere, elem verici azap hazırladık"(12). Faizin bu ayette de yasaklandığını görmekteyiz. Yahudilere faizin yasaklandığını fakat onların faiz almalarından ötürü cezalandırılacakları ifade edilmektedir.

Üçüncü ayette; islam öncesi arap yarımadasında her çeşit borçlarda asıl borçlanılan meblağın çifter çifter artması şeklinde mürekkep faiz yürütmek yaygındı. Kur'an bu tatbikatı gayet açık ve sarîh ifadelerle yasak etmiş

(11) KUR'AN-I KERİM, Rûm Suresi, 39. Ayet.

(12) KUR'AN-I KERİM, Nisa Suresi, 160. Ayet.

bulunmaktadır(13): "Ey iman edenler, Çifter çifter artan şur ibadan yemeyiniz! Ve Allahtan korkunuz!. Herhalde siz felaha çıkacaksınız."(14)

İndirilen son faiz ayetinde ise faiz kesin olarak yasaklanmaktadır. "Faiz yiyen kimseler; şeytan çarpan kimseler nasıl kalkarlarsa öyle kalkarlar. Bu onların "zaten alışveriş faiz demektir" demelerinden dolayıdır. Halbuki Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Kime rabbinden bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, geçmiş olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm Allah'a aittir. Kimde dönerse, onlar cehennem yaranıdırlar. Orada temelli kalacaklardır(15).

"Allah faiz alınan malı eksiltir, sadaka verilen malı arttırır, bir de Allah iman getirmeyen asileri hiç sevmez."(16) Bu ayetler, Kur'an-ı Kerim'in faizi kesin olarak yasakladığı ilk ayetlerdir. Bu ayetlerin devamında Kur'an faiz yiyen kimselere o kadar sert ve kat'i ihtarlarda bulunmaktadır ki bu derece sert ve kat'i olanlar, Kur'an'da yer almış olan sair günah ve kusurlar için

(13) Enver İkbâl KURESİ, Faiz Nazariyesi ve İslam, s.49, İstanbul, 1966.

(14) KUR'AN-I KERİM, Al-i İmran Suresi, 130. Ayet.

(15) KUR'AN-I KERİM, Bakara Suresi, 275. Ayet.

(16) KUR'AN-I KERİM, Bakara Suresi, 276. Ayet.

kullanılmamıştır(17).

"Ey iman edenler! Allahtan korkun. Şayet gerçek mümin iseniz faizden kalan kısmı bırakınız. Şayet böyle yapmayacak olursanız, Allah ve resulüne karşı bir harbe tutuştuğunuzu bilin. Şayet tövbe eder de (vazgeçerseniz) bu halde sermayeleriniz sizindir. Bu suretle ne haksızlık yapmış ve ne de haksızlığa uğramış olursunuz."(18)

Kur'an-ı Kerim'den ayrı olarak sahih birçok hadislerde faize karşı kesin emirler bulunmaktadır.

Cabirden rivayet edilir ki Resulullah: "Riba yiyen (alan), yediren (veren) ve bu akdi yazan ve her iki tarafın şahitlerine lanet etti ve bütün bu kimselerin günahta müsavi olduklarını söyledi"(19).

Bir başka hadiste Hz. Muhammed şöyle demektedir: Mirâc gecesi bir kavim üzerine geldim ki, karınları evler gibi, içleri de yılanlarla dolu idi, karınlarının dışından gü-lüyordu. Ben Cebrail'e "Bunlar kimdir?" diye sordum oda: "Bunlar riba yiyenlerdir" dedi."(20).

(17) Enver İkbâl KUREŞİ, a.g.e., s.49.

(18) KUR'AN-I KERİM, Bakara Suresi, 278-279. Ayetler.

(19) Ebu'l-Hüseyin Müslimibn el HACAC, el-Camiu's-Sahih, 5. Cilt, s.122, İstanbul, 1969.

(20) M. Zahid KUTKU, Faiz, s.12, İstanbul, 1985.

3. İslam Hukuku'na Göre Faiz Çesitleri

İslam hukukuna göre faiz iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan birincisi Riba Nesie, diğeri de Riba Fadl'dır.

i. Ribâ Nesie (Erteleme Faizi)

Garanti edilmiş bir ana para üzerine eklenen herhangi bir fazlalık olarak gerçekleşmektedir. Burada faize konu olan unsur erteleme dolayısıyla alınan farktır. Bunu islam tarihinden bir örnekle açıklamaya çalışalım: "Riba'n nesie cahiliyet devrinde en meşhur olan riba şekliydi. Faizle para veren kişi her ay borç almış olan kimseden muayyen bir meblağ tahsil ederdi. Ana sermayesi ise eski şekliyle baki olurdu. Tayin edilmiş zaman gelince faizle para vermiş olan kişi anaparasını isterdi, şayet para alan kişi ödeyemezse bir ilâve yapılarak vade uzatılırdı"(21).

ii. Ribâ Fadl (Peşin Faiz)

Bir kişinin herhangi bir eşyayı bir başkasına aynı eşyanın cinsinden fazla bir miktarla satmasıdır(22). Bu, bir eşyayı cinsi cinsine fazlasıyla satmaktır. Vadesiz faizli işlemin gerçekleşmesidir.

(21) Seyyid KUTUB, Kur'an'ın Gölgesinde, 2. Cilt, İstanbul, 1984.

(22) Ahmed en NECCAR, İslam Bankaları Hakkında 100 Soru 100 Cevap, s.35.

Bir hadis'te Hz. Muhammed şöyle demektedir; "Altına mukabil altın, gümüşe gümüş, buğdaya buğday, arpaya arpa, hurmaya hurma, tuza tuz, aynı ölçüde, aynı evsaf ve kalitede, artık kim bundan fazla arttırırsa veya arttırmak isterse riba yapmış olur ve faizi alanda veren de bunda ortakdır."(23)

Ebu hureyre'den rivayet edilen bir başka hadiste şöyle denilmektedir: "Hurmayla hurma, buğdayla buğday, arpayla arpa ve tuzla tuz peşin olarak değişilir. Fazla alıp veren faiz almış vermiş olur. Cinsleri muhtelif olanlar müstesna."(24).

Cinsleri ve miktarları benzer şeylerde Ribayı Fadl cereyan ettiği gibi yalnız cinsleri veya yalnız ölçüsü, keyli, zırai veya adedi olmak itibari ile miktarları benzer olan şeylerde de Riba Nesie cereyan eder(25).

Aynı cinsten olan iki şeyin birini diğeriyle değiştirmek ihtiyacının ancak cinsleri bir olmakla birlikte türlerinin farklı olması halinde ortaya çıkacağı açık bir durumdur. Bu gibi şeyleri fazlalık ya da eksiklikle

(23) Ebû abdullah Muhammed el BUHARÎ, Et-Tecridü's-Sarih Li-A Hadisi'l-Camii's-Sahih, 6. Cilt, s.452. Ankara, 1982.

(24) Ebu Abdurrahman Ahmet en NESEİ, Sünen'ün-Nesei, 4. Cilt, s.359, İstanbul, 1981.

(25) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 6. Cilt, s.105.

değiştirilmesi türleri farklı olup cinsleri aynı olsa bile ve piyasada fiyatları öz önünde tutulsa dahi bu durum kişiyi faizciliğe eğimli ve haramdan yararlanmak isteyen bir düşünceye sevk edebilir(26).

Bu bakımdan islam hukuku aynı cinsten olan şeylerin değişime gerek duyulduğu zaman ancak şu iki yoldan birisini seçebileceklerini belirtmiştir: Ya türleri ayrı fakat cinsleri aynı olan bu iki şeyi eşit olarak değiştirecekler ve aradaki değer farkını göz önünde tutmayacaklar, yada her bir kişinin elinde bulunan metaini nakit parayla satıp başka birisinden gerek duyacağı şeyi piyasadaki fiyatına göre alacaktır(27).

Neden; Faiz Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde bu kadar aşağılanmakta ve nefretle karşılanmaktadır?

Neden; Faizcilik yapanların Kur'an-ı Kerim'de başka hiç bir suç için belirtilmemiş şekilde çok ağır bir şekilde cezalandırılacakları ifade edilmektedir?

Bu soruları cevaplandırabilmemiz için üç islami prensipten yararlanmamız gerekmektedir. Birinci prensip; kazanç zararla muhtemeldir şeklinde ifade edilen prensip-

(26) Seyyid Eb'ul-A'la El MEVDUDİ, a.g.e., s.123.

(27) Seyyid Eb'ul-A'la El MEVDUDİ, a.g.e., s.123.

tir. İkinci prensip; Emeksiz karşılık yoktur prensibidir. Üçüncü prensip; Adalet prensibidir(28).

Birinci prensibi şöyle açıklayabiliriz; Riski göze almaksızın hiç kimsenin kazanca hakkı yoktur. Hiç bir fert risk olmadıkça gelir elde etmeye yetkili değildir. Faiz gelirlerinde herhangi bir risk tehlikesi yoktur. Zarardan korunmuş garantili ve emin bir kazanç oluşu ve risk ile kayıtlı olmaması dolayısıyla faiz islam tarafından istenmemektedir. Fakat bazı kimseler faiz gelirlerinde de zararın muhtemel olabileceğini ileri sürmektedirler. Zarardan kastettikleri ise anapara'da meydana gelebilecek kayıplar, borçlunun borcunu ödemeyecek hale gelebileceğini yada borçlunun borcunu ödemek istememesidir. Fakat alınan borcu ödeyebilecek durumda değilseniz yada borca karşılık herhangi bir teminat gösteremiyorsanız faiz haddi ne olursa olsun hiç bir şahıs yada kurum borç vermeyecektir.

İkinci prensibi ise bir ayet ile açıklayabiliriz; "Kişiye kendi emeğinden başka kazanç hakkı yoktur."(29) Faizle borç alan muhtaç çalışıp çabalayacak faizcinin faizini ödemeye çalışacak yada her geçen gün borcu kat kat

(28) İslamda Ekonomik ve Sosyal Düşüncenin Çağdaş Görünümü, s. 78, Ankara, 1978.

(29) KUR'AN-I KERİM, Nec'm Suresi, 9. Ayet.

yükselecektir. Bu fazla kısımdan tümüyle mal sahibi yararlanır. Halbuki o, mal sahibi olmaktan öte hiç bir iş yapmamaktadır. Ortada kan ve ter vardır. Mal sahibi bunları aç gözlülükle sömürmektedir. Çalışmayı, emeği kutsallaştıran, mülk edinmek ve kâr sağlamak için onu ana sebep sayan islam ise; malın yerinde oturan birisine fayda sağlamasına, malın malı doğurmasına mücade etmez. Malı emek doğurur, aksi takdirde o, haramdır(30).

Üçüncü prensip olan adalet hakkında şunları söyleyebiliriz; Faiz bir kimsenin hiç bir risk ve emek karşılığı olmaksızın diğerinden aldığı fazlalıktır. Onun tek gerekçesi ise belirli bir zaman karşısındakine mal yada parayı kullandırmasıdır. Onun kullanım şekli yada kullanmak istemesinde yatan sebepler onu hiç mi hiç ilgilendirmez. Bu da fertlerin kendilerinden başkasını düşünmemesine, çevrelerinde meydana gelen kötü olaylara vurdumduymaz bir tavır takınmalarına nihayet toplumsal dayanışmanın ortadan kalkmasına yolaçar.

4. Fıkıh Okullarında Faiz

Fıkıh okullarında faiz'in Riba en Nesie ve Riba el Fadl olarak iki ana grup altında incelenmesi genel kabul

(30) Seyyid KUTUB, İslam'da Sosyal Adalet, s.214-215, İstanbul, 1986.

görmüştür. Riba en Nesie, zamanın geçmesiyle yani bir ertelemenin yada belirlenen bir sürenin geçmesiyle meydana gelir. Riba el fadl, vadesiz faiz olmaktadır. Alış-verişte yada borç alacak ilişkisinde aynı cinsten olan bir malın fazlalıkla bir diğeriyle değiştirilmesidir.

Nesie ribasinin haram oluşunda fıkıh okulları arasında ihtilaf yoktur. O büyük bir günahdır. Bu Allahın kitabı ile, Resulünün sünnetiyle ve müslümanların icmaıyla sabit olmuştur(31). Riba el Fadl'da ise bazı görüş ayrılıkları vardır. Bunları mezhep'lerde ele alınış biçimiyle şöyle belirleyebiliriz:

1. Hanefi Fıkında

Fazlalığın haram kılınmasındaki sebep, ölçekle ölçmek ve tartmaktır. Yiyecekten kendisinde ribanın tahakkuk ettiği miktar yarım sa (1666 gr) ve daha fazlasıdır. Ama yarım sa'dan daha az olduğu zaman onda fazlalık meydana gelir. Böylece buğday olan iki avuç dolusu ile bir avuç dolusu buğdayı satın almak caiz olur. Aynı şekilde yarım sa'ya baliğ oluncaya kadar böyledir. Öyleyse bir hurmayı iki hurma ile satmak sahîh olur. Çünkü hurma

(31) Abdurrahman el CEZİRİ, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, s.326, İstanbul, 1978.

ölçekle satılır. Yarım sa'dan daha az olan şeye riba girmez(32).

Hanefi fıkıh alimleri faizin sebebini ölçü ve cinsle cinsin ölçülmesi olarak göstermektedirler(33). Öyle ise kendisinde şu sebepler meydana gelen herşeye riba dahil olur; İster yiyecek olsun ister yiyeceğin gayri olsun o halde hadiste mezkûr olan buğday ve arpaya ölçekle satılan her şey kıyas olur. Bunlar darı, piriç, susam ve kireç gibidir. Bunlar ölçekle satıldığı zaman böyledir. Adedle satılan ve uzunluk ölçüsü ile satılan gibi ne ölçekle ne de tartı ile satılmayanlara riba el fadl girmez(34).

ii. Hanbeli Fıkında

Hanbelilere göze fazlalığın haram kılınmasındaki sebep ölçekle ölçmek ve tartmadır. Öyle ise ölçekle ölçülen veya tartı ile tartılan her şeye riba girer. İster bir hurmayı iki hurma ile satmak gibi ölçekle ölçülmesi mümkün olmayan veya altından piriç miktarı gibi tartı mümkün olmayan az bir şey olsun, ister piriç ve darı gibi yiyecek olsun veya pamuk ve keten tohumu, demir, bakır gibi

(32) Abdurrahman el CEZİRİ, a.g.e., s.328.

(33) Hasan ZEME-Muhammed FARUK, a.g.e., s.41.

(34) Abdurrahman el CEZİRİ, a.g.e., s.330.

yiyeceğin gayri olsun sayı ile satılan gibi ölçülen ve tartılan olmadığı zaman onda riba cereyan etmez. Öyleyse bir yumurtayı iki yumurta ile bir bıçağı iki bıçak ile her ne kadar ikisi de bir cinsten olsalar bile satmak, sıfat muhtelif olduğu için sahih olur(35).

iii. Şafii Fıkında

Şafi'lere göre hadiste belirtilen şeyler iki gruba ayrılırlar. Bunlardan birincisi yiyecek maddeleridir. İkincisi ise paradır. Öyleyse kendisinde yiyecek olmaklık ve para olmaklık bulunan her şeye faiz girer(36).

Tehirli olarak yada peşin iki altın lirayı üç altın liraya almak sahih olmaz. Yiyecekler ise hadiste geçen üç şeye tabi olur. Bunlardan birincisi buğday, arpa gibi günlük yiyecek maddesi olanlar. İkincisi meyve olanlar hadiste hurma belirtilmiştir o halde onun manasına gelen kuru üzüm ve kuru incir gibisi de ona dahil olur(bu gruba meyvelerin tamamı girmektedir). Üçüncüsü ise yiyeceği ve bedeni ıslah için olanlardır. Hadiste tuz geçmektedir öyleyse onun manasına gelen şeyler(37).

(35) Abdurrahman el CEZİRİ, a.g.e., s.327.

(36) Hasan ZEME-Muhammed FARUK, a.g.e., s.41.

(37) Abdurrahman el CEZİRİ, a.g.e., s.333-334.

iv. Maliki Fıkhında

Malikilere göre; Altın ve gümüşte fazlalığın haram kılınmasının sebebi nakdiyettir. Yiyecek maddelerinde ise durum değişmektedir. Riba en nesie ve riba el fadl'a göre değişiklik arzeder. Yığılıp saklamaya elverişli olsun olmasın, günlük yiyecek olmaya salih olsun olmasın hıyar, limon, narenc, marul, pırasa, karpuz, lahana ve bunların benzeri yeşillikler sınıfına giren elme, muz gibi olan arın hepsine nesie ribası girer, fadl ribası girmez. Öyleyse onlardan her bir cinsin başka bir cinsle veya kendi cinsiyle mecliste teslim olma şartıyla fazlalıkla beraber satılması sahih olur. Ama onların bu şekilde bir vade ife satılmasını diyecek olursak o memnudur. Öyle ise peşin olarak bir kilo elmayı iki kilo elma ile satmak sahih olur(38).

Gerek üretim amacı ile gerekse tüketim amacı ile verilen ödünç olsun tüm ödünç şekilleri islam hukukuna göre faizsizdir. İslam hukuku borç almayı bir zorunluluk sonucu olarak kabul eder. İslamda, ödünç alınmasına ahlaki bir boyut kazandırılmıştır. Türetim yada üretim amaçlı olsun ödünçün alınabilmesi için kendine özgü bir mekanizma kurulmuştur.

(38) Abdurrahman el CEZİRİ, a.g.e., s.334-335.

İslam hukukunun çeşitli emirlerini incelersek ödünce ilişkin olarak şu dört ilkeyi belirleyebiliriz(39);

- i. Gereklilik ilkesi,
- ii. Sözleşme ilkesi,
- iii. Ödeme ilkesi,
- iv. Yardım ilkesi.

Birinci ilke olan gereklilik ilkesi Hz. Muhammedin önemli bir neden olmaksızın borca girmekten gūnahtan kaçır gibi kaçmayı emretmesinden doğır. Hz. Ayşe! "Allahın elçisinin dua'da" Allahım, gūnah işlemekten ve borç içine girmekten sana sığınırım" dediğini bize aktarmaktadır(40).

İslam hukuku, insanın temel ihtiyaçlarının karşılanması amacı ile alınan ödünce izin verir. Bu ihtiyaçlar insanın kendi kendine yeterli olmayışından doğır. Kişi temel ihtiyaçlarını karşılamak için ödünç alır.

İkinci ilke kaynağını Kur'an'dan alır. "Ey iman edenler, muayyen bir vade ile borçlandığınız zaman onu yazınız."(41) Her borç alma ve borç verme işlemi yazılı olarak yapılmalıdır. Borç alanın yararınadır. Böylece

(39) M.A. MANNAN, İslam Ekonomisi, s.362-363, İstanbul, 1980.

(40) Ebû Abdullah Muhammed el BUHARİ, a.g.e., 7. Cilt, s.291.

(41) KUR'AN-I KERİM, Bakara Suresi, 282. Ayet.

borç veren borçluya bir haksızlık yapılamayacağını görecektir.

Üçüncü ilke, ödeme ilkesine göre borç veren borçluya haksızlık yapmaktan kaçınmak, borçluda borcunu ödemek için gerekli çabayı sarfetmekle yükümlüdür. Bir hadis'te peygamberimiz şöyle demektedir: "Kim ki ödemek niyetiyle borç yaparsa Allah onu gödeyecektir ve kim ki israf etmek niyetiyle borç yaparsa Allah onu yok edecektir."(42). Borçlanan şahıs borcunu muhakkak ödemekle yükümlüdür. Ödememek niyetiyle borçlanılması durumunda da onun sert bir şekilde cezalandırılacağı bildirilerek borçluların borçlarını ödemekte itina göstermesi emredilmektedir.

Resullüllah'a borçlu olarak ölen kişinin cenazesi getirilir ve bunun üzerine, "borcunun ödenmesi için bir nesne bıraktı mı?" buyururdu. Şayet kafi miktarda karşılık bıraktığı kendisine söylenirse ölüye cenaze namazı kıldırırdı. Aksi halde müslümanlara "Arkadaşınızın cenaze namazını kılın." buyururdu(43). Bir diğer hadiste peygamberimizin şöyle dediği rivayet olunur: "Varlıklarının

(42) Ebû Abdullah Muhammed el BUHARİ, a.g.e., 7. Cilt, s.272.

(43) Ebû İsa Muhammed Bin İsa Bin SEVRE, Sünen-i Tirmizi, 6. Cilt, s.250, İstanbul, 1976.

(borçlunun) borcunu ödemeyi uzatması büyük bir zulümdür."(44). Bir başka hadiste; "... insanların en hayırlısı borcunu en iyi şekilde ödeyendir."(45) Denilmektedir. Bu hadislerin ışığı altında; borçlunun borcunu mümkün olan en kısa zamanda ve en iyi şekilde ödenmesinin gerektiğini görmekteyiz.

Yardım ilkesi kaynağını Kur'an ve sünnet'ten alır." Borçlu darda ise kolaylığa kadar beklemelidir. Bununla beraber eğer bilerseniz sadaka olarak bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."(46) Kur'an'da bildirilen bu emirler bize sosyal dayanışmayı sağlamaya yönelik atılmış adımlardan sadece bir tanesidir. Bildirilen bu emirlerle alacaklı olanların borçluları sıkıştırmaması istenirken borcun bağışlanması durumunda ise onların daha olumlu bir harekette bulunmuş olacakları belirtilmektedir.

Bir çok sahih hadiste borçlulara kolaylık tanınması teşvik edilmiş, kolaylık tanıyanların mükâfatlandırılacakları belirtilmiştir. Resulullah şöyle demiştir: "Halka borç veren bir tacir vardı, kendisi sıkıntılı ve

(44) Ebu'l-Hüseyin Müslim ibn el HACAC, a.g.e., 5. Cilt, s.83.

(45) Ebu Davudis' SİCİSTANİ, Sünen-i Ebî Davud, 4. Cilt, s.76, İstanbul, 1983.

(46) KUR'AN-I KERİM, Bakara Suresi, 280. Ayet.

acz içinde olan bir kimse görse adamlarına şöyle derdi; ona ilişmeyiniz, Allah'ta herhalde bize ilişmezde affeder. Allah'da bu yüzden ona ilişmedi."(47). Bir başka hadiste peygamberimiz şöyle demiştir: "Kıyamet günü (zorluklarından) Allahın kendisini kurtarmasını isteyen kimse, sıkıntı ve acz halinde olan (borçluyu) rahat bıraksın veyahutta (alacak) iddiasından (kısmen veya tamamen) vazgeçsin"(48).

İslam hukukunda, gerçekten ihtiyaç duyulduğu zaman ödünç alımına izin verildiği için borçlu gerçek bir güçlük içindeyse borcun ertelenmesi, hatta ona bağışlanması teşvik edilmektedir.

III. İSLAM TARİHİ'NDE FAİZ VE KREDİ OLAYI

İslam hukukunun faizi yasaklaması sonucunda borçlanmak için bazı metodlar geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi, bey'ul-fne yada iyne olarak adlandırılan metodtur. Diğeri ise Beyi' bi'l-vefa'dır.

Iyne; bir kimseye bir malı veresiye, mesala yüz liraya satıp aynı şahıstan peşin doksan liraya satın al-

(47) Ebu'l-Hüseyin Müslim ibn el HACAC, a.g.e., 5. Cilt s.82.

(48) Ebû Abdullah Muhammed el BUHARİ, a.g.e., 7. Cilt, s.384.

maktır. Bu alışveriş neticesinde ilk satıcı ilk alıcıya doksan lira verecek, vade sonunda yüz lira alacaktır. Sahabe devrinden beri birçok hukukçunun kabul ettiği bu usul vade farkı ile satışa delalet etmektedir(49).

Beyi'bi'l-vefa; Mesela bir evi parasını iade edince geri almak şartıyla bir kimseye satmaktır. Tabii evi satın alan iade edinceye kadar ondan istifade etmektedir. Faiz'den kaçmak için düzenlenen bu usul bir çare mahiyetindedir(50). Bey'i bil vefa ile satılan bir malı gerek satan ve gerek satın alan diğerinin izni olmadan sonra başkasına satamaz(51). Beyi'bi'l-vefa bir çeşit ipotek olmaktadır.

İslam tarihine göz attığımızda modern anlamda kredi kuruluşlarını görememekteyiz. Fakat islami emirler ve teşvikler sonucu oluşturulan kurumların karşılıksız olarak yardım ettiğini görmekteyiz. Bu kurumları şöyle sıralayabiliriz:

- i. Beytül mal
- ii. Zekât
- iii. Hayır kurumları
- iv. Vakıf

(49) Hayreddin KARAMAN, İslamın Işığında Günün Meseleleri, s.199, İstanbul, 1984.

(50) Hayreddin KARAMAN, a.g.e., s.199.

(51) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 6. Cilt, s.127.

i. Beytül Mal

İslam devletinin mali hazinesidir. Devletin Gelirleri burada toplanır, daha sonrada gerekli yerlerde kullanılırdı. Beytül malı'n gelir kaynakları ve kullanım yerleri ise şöyledir; (52) Emval-i zahire(53), öşürü, tüccardan alınan gümrük vergisi. Bu çeşit gelirlerin harcandığı yerler ise fakirler, parasız kalan yolcular, borcunu ödemedi aciz kalan borçlular, geçimleri için gerekli parayı sağlayamayan gaziler ve öşür memurlarıdır. Haraç, cizye, ecnebilere alınan hediyeler, harbsiz olarak alınan müsaleha bedelleri(54). Bunların kullanım alanları ise bütün müslümanların işleridir. Bu işler yolları ve köprüleri inşa ve imar, müchitler ve ailelerinin geçimlerinin temin edilmesi, devlet memurlarının ve ilimlerinin maaşlarının ödenmesi gibidir.

Madenler, defineler ve harp neticesinde düşmandan alınan ganimetin belirli bir kısmı. Bunların kullanım alanı fakirler, kimsesiz muhtaç yetimler, parasız kalmış yolculardır. Lukatalar(55), varis bırakmaksızın ölenlerin

(52) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 4. Cilt, s.77.

(53) Emval-i Zahire: Gizlenmesi mümkün olmayan mallardır. Ekinler, meyvalar, hayvanlar gibi.

(54) Müsaleha: Barışma, uzlaşma.

(55) Lukata: Sokakta bulunup alınan ve sahibi belli olmayan şey.

malları, velisi bulunmayan suçluların kan bedelleri. Bu gelirlerin kullanım alanları ise velisiz fakir çocukların nafakaları, tedavi ücretleri, gerekli olan masrafları, tekfinleri, hastahaneler vs.

Bu dört gelirin her biri gerekli olduğu zaman diğerinin masrafına geçici olarak tahsis edilebilir(56).

ii. Zekât

Bir malın belirli bir miktarını belirli bir zaman sonra (bir yıl) hak kazanan bir kısım müslümanlara Allah rızası için tamamen ödemekten ibarettir(57). Zekâta konu olan şeyleri, Emval-i Zahire ve Emval-i Batına olmak üzere iki grupta toplayabiliriz.

Emval-i zahire; saklanması mümkün olmayan mallardır. Bunlar emlâk, ekinler, meyvalar, sığır, koyun, deve, at gibi hayvanlardır.

Emval-i batına; saklanması mümkün olan şeylerdir. Altın, gümüş, para gibi.

Zekât oranı genel anlamda % 2,5'tir(58). Fakat Emval-i zahire'ye uygulanan oran konunun farklı olması

(56) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 4. Cilt, s.77.

(57) Nevzat AKALTUN, 1099 Fetva, s.182, Ankara, 1974.

(58) M. Zahid KOTKU, Zekât, s.14, İstanbul, 1985.

sebebiyle değişiklik gösterir. Tarım ürünlerinden elde edilenin onda biri, eğer toprağın sulamasında zahmet çekiliyorsa yirmide biri zekât olarak verilir(59). Hayvanlarda; koyun, sığır, deve, at için ayrı ayrı oranlarda zekât verilir.

Emval-i batına grubunda ise paranın zekâtı % 2,5'tur. Altının doksanaltı gramı ve üzeri, gümüşün altıyüz-kırk gramı ve üzeri zekata konu olur(60).

Emval-i zahire grubuna giren malların zekatları beyt-ül mal tahsildarları tarafından toplanır ve beyt-ül mal tarafından gerekli yerlere sarfedilirdi(61). Emval-i batına olarak adlandırılan gruba giren altın ve gümüş gibi saklanması mümkün olan malların zekâtları ise yükümlüler tarafından verilmesi istenen kişilere yada zekât tahsildarlarına verilir(62).

"Zekât malları, yoksulların, düşkünlerin, zekât üzerindeki memurların kalbleri müslümanlığa alıştırmak istenenlere, kendini kurtarmak için para kazanmakta olan kölelerin, borçluların, Allah yolunda çalışanlara ve yolda

(59) Y. Vehbi YAVUZ, İslam'da Zekât Müessesesi, s.187, İstanbul, 1977.

(60) Y. Vehbi YAVUZ, a.g.e., s.228.

(61) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 4. Cilt, s.78.

(62) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 4. Cilt, s.78.

bulunanların, Allahın farzı olarak hakkıdır. Allah herşeyi bilici ve yoluyla yapıcıdır."(63) Yukarıdaki ayette zekât verilecek kişiler belirtilmiştir; yoksul ve güçsüzlere yardım için, yeni müslüman olanlara yardım için, muhtaç durumda olanlara yardım için, borçlulara yardım için, kölelerin hürleştirilmesi için, yolda kalmış yoksullara yardım için, zekât'ı toplamakla görevli memurların ücretlerini ödemek için, allah yolunda çalışanlar için, zekât sarfedilir.

iii. Hayır Kurumları

Devletin kurduğu ve kendi gücü ile yürüttüğü resmi yardım müessesesine ilaveten başka bir yardım müessesesi daha vardır ki oda insanın din duygusuna, Allaha yaklaşma arzusuna bağlıdır, onun rızasını ve mükâfatını kazanma isteğine, gazabından ve cezasından korkma duygusuna bağlıdır. Yine sosyal yardımlaşmanın ve dayanışmanın bir yönünü gerçekleştiren bu teşkilat görünüşte her ne kadar arzu ve isteğe bağlı isede aslında psikolojik bir zorlama niteliği taşır(64).

Bu hayır kurumu aşağıdaki şekilleri kapsar:

(63) KUR'AN-I KERİM, Tevbe Suresi, 60. Ayet.

(64) Muhammed el MÜBAREK, İslamda İktisat Nizamı, s.206, İstanbul, 1978.

- Nafile sadaka
- Daimi sadaka
- Vasiyet
- Kefaretler
- Adak

Bu hayır kurumunun kullanım alanına herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Daha önce incelediğimiz ödünce ilişkin ilkelere, yardım ilkesinde belirttiğimiz gibi alacağın borçluya sadaka olarak bağışlanması şeklinde olabileceği gibi yol, köprü, çeşme, öğrencilere burs, muhtaçlara yiyecek ve giyecek yardımı gibi çeşitli şekillerde olabilir.

iv. Vakıf

İslami açıdan vakıf, bir malı (esas itibarıyla, bir gayrimenkul mülkü) menfaati (kendisi veya geliri) hayri bir hizmetin görülmesine tahsis edilmek amacıyla ve bu hizmetin ebediyete kadar devamı niyetiyle, vakfeden kişinin mülkiyetinden ve özel mülkiyete (alım-satım) konu olmaktan çıkararak, özel bir mülkiyet kategorisine aktarma ve o kategoride tutma anlamına gelmektedir. Vakıf tesis eden kişiye "vâkıf", vakfedilen mala "mevkuf" denir(65).

(65) İ. Erol KOZAK, Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, s.17, İstanbul, 1985.

Vakıflar İslam tarihinde çeşitli faydalar sağlayan büyük bir sosyal kuruluş idi. Bunlar eğitim, sağlık, bayındırlık, şehircilik ve belediye hizmetleri, askerlik ve spor hizmetleri, dini hizmetler, sosyal güvenlik hizmetleri gibi çok geniş bir alana yayılan hizmetler sunmaktaydılar(66). Kuralan bu vakıflardan bazıları borçları veya müflis duruma düşmeleri sebebiyle hapsedilenlere yardım edilerek hapisten kurtarılmalarını sağlamak, işi bozulan ticaret ve sanat erbabına yardım etmek amacı taşıyordu(67).

Osmanlılar döneminde her esnaf loncasının bir "avarız vakfı" bulunmaktaydı(68). Bu vakıf'tan lonca mensubunun her türlü ihtiyacı karşılanmaktaydı. Lonca mensubuna kredide verilmekteydi. Lonca mensubunun kendi sandığı dışında bir yere veya şahsa borçlanması ayıp hatta yasaktı(69). İstanbul'da 1566 yılında kurulan kasap akçesi yirmi bin altın flori sermayeye sahipti. Bunun onbin florisini büyük vakıflardan sağlanmıştı ve kasapların muhtemel zararlarının karşılanması amacı güdülmekteydi(70).

(66) İ. Erol KOZAK, a.g.e., s.21-27.

(67) İ. Erol KOZAK, a.g.e., s.32.

(68) İ. Erol KOZAK, a.g.e., s.33.

(69) İ. Erol KOZAK, a.g.e., s.33.

(70) Mustafa AKDAĞ, Türkiyenin İktisadi Vaziyeti, Belleten Dergisi, s.365, Ankara, 1955.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMDA FİNANSMAN ŞEKİLLERİ

I. MUDARABA

Mudarabanın İslam hukukuna göre tanımını şu şekilde yapabiliriz: "O (mudaraba), bir şirkettir ki, iki kimsenin, birinden mal (sermaye) diğerinden bedenen çalışmakla bir malın kazancına ortak olmaktır(71) Mudarabaya "mukarada" veya "kırad" da denilmektedir. Mudarada hanefi ve hanbeli eserlerinde sıkça görülür, mukarada ve kırad'a daha çok maliki ve şafiilerin eserlerinde rastlanır(72).

(71) İbrahimi HALEBİ, Mültekâ el Ebhur, 3. Cilt s.247, Konya, 1971

(72) İslam Bankaları Prospektüsü, s.17.

Mudaraba iki unsurdan meydana gelir, sermaye ve temsilci. Sermaye sahibine rabbül mal, temsilciye mudarib adı verilir. Temsilci parayı işletir ve elde edilen kâr anlaşma hükümlerine göre yüzde elli, üçte bir, üçte iki gibi oranlarda paylaşılır.

Mudaraba iki kısımdır: Biri mudarebe-i mutlaka ve diğeri mudarebe-i mukayyededir. Mudarebe-i mutlakayı şöyle tanımlayabiliriz: zaman ve mekan ve bir ticaret çeşidiyle ve belli bir alıcı ve satıcı ile kayıtlı bulunmayan mudarabe şeklidir. Mudarebe-i mukayyede; zaman ve mekânla vebir çeşit ticaretle ve alıcı ve satıcı ile kayıtlı bulunan mudarebe çeşididir(73).

Mudarebe'nin geçerli olabilmesi için aşağıdaki şartlar gereklidir:

i. Rabbül malın yani sermaye sahibinin vekil tayinine, mudarip yani emek sahibinin bu vekâleti yerine getirebilecek durumda olmaları gereklidir(74).

ii. Sermayenin, şirket sermayesi olabilecek altın, gümüş paralar (günümüzde kağıt paralar) ile olması şarttır(75). Bundan dolayı altın ve paradan gayri mallar ve

(73) A. Himmet BERKİ, Mecelle, s.291, İstanbul, 1980.

(74) A. Himmet BERKİ, a.g.e., s.291.

(75) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 7. Cilt, s.103.

gelir getiren mal yada eşya ile halkın borçları mudarebe' de sermaye olamaz. Fakat sermaye sahibi eğer altın ve paradan gayri mallardan bir şey verip'de al bunu sat ve değeri ile mudarebe olarak işlem yap dese ve mudarib bunu kabul edip teslim alsa, o malı satıp ve bedeli olan parayı sermaye edip alışveriş etse mudarabe sahih olur. Keza filanın zimmetinde alacağım olan şu kadar kuruşu tahsil et de mudarebe yolunda kullan dese ve oda kabul etse sahih olur(76).

iii. Sermayenin anlaşma ile belirlenmesi şarttır(77).

iv. Sermayenin mudarib'e teslim olunması şarttır(78).

v. Sermaye sahibi ile mudaribin kazançtan hisselerinin miktarı mudarebe anlaşması zamanında bilinmesi şarttır(79).

vi. Mudaribe verilecek olan hisselerin kazançtan olması şarttır. Bu hisselerin yalnız sermaye sahibinden veya bir miktarı sermaye sahibinden bir miktarı da kazançtan verilmesi şeklinde anlaşma olsa mudarebe bozulmuş olur(80).

(76) A. Himmet BERKİ, a.g.e., s.291.

(77) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 7. Cilt, s.103.

(78) A. Himmet BERKİ, a.g.e., s.292.

(79) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 7. Cilt, s.103-104.

(80) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 7. Cilt, s.104.

vii. Sermaye sahibi ile emek sahibi mudarabe akdinin sıhhat ve bozukluğunda itilâf etseler, söz sıhhatini iddia edenindir(81).

Mudarib emindir, onun elindeki sermaye kısmen emanet hükmündedir. Sermayede tasarruf etmesi hususunda rabbülmalın vekilidir. Kâr ederse onda ortak, ortak olur. Kusur yada ihmali olmaksızın sermaye kaydedilirse tazmin gerekmez. Ancak mukavele şartlarına muhalefet ederse zorlayıcı sayılır ve zarar kendisine ait olur(82).

Mudarabe malından bir miktarı kaybedilirse bu hesaplanıp sermayeye yansıtılmaz, ancak kayıp kazancın miktarını aşıp sermayeye geçerse mudaribin bunu tazmin etmesi gerekmez. Zarar ve ziyan her durumda sermaye sahibine ait olur. Emek sahibi ile aralarında müşterek olması şart edilirse o şarta itibar edilmez(83).

Mudarebe şu sebeplerden birinin gerçekleşmesiyle bozulur(84);

i. Sermaye yada emek sahibinin ölümü

(81) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 7. Cilt, s.104.

(82) İbrahimi HALEBİ, a.g.e., 3. Cilt.

(83) A. Himmet BERKİ, a.g.e., s.295-296.

(84) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 7. Cilt, s.108.

- ii. Sermaye yada emek sahibinin devamlı bir akıl hastalığına yakalanması,
- iii. Müdarabede zaman tayin edilmişse, o zamanın dolması,
- iv. Sermaye sahibinin emek sahibini ortaklıktan çıkarması,
- v. Mudaribin istifa etmesiyle,
- vi. Sermayenin işlemlere geçilmeden kaybedilmesi.

II. MUŞAREKE

İslami finansman şekillerinden biride Muşareke yada fıkıh literatüründeki adıyla şerikat-el anane'dir. Bir veya birden fazla ortak kimselerin birleşik bir kapital ile ticaret yapılmasını sağlar. Bu ticaretten sağlanacak kâr belli ve tespit edilmiş bir yüzde ile aralarında paylaşılır(85).

Mudarabada bir yanda emek ve öteki yanda kapital olduğu halde müşarekede hem emek hemde kapital her iki ortak tarafından paylaşılır. Yani hem sermaye ve hem emek ortaklığıdır. Tarafların yapacağı anlaşmada diğerinin çalışmasını önleyen her hangi bir şart getirilemez(86).

(85) İslam Bankaları Prospektüsü, s.21.

(86) İslam Bankaları Prospektüsü, s.21.

Bu ortaklık güç ve karşılıklı güvenin teşkili esasına dayanır. Her ortak anlaşmada belirtilen ölçüler içinde kapitali kullanma yetkisini elinde tutar. Ortaklar kapitalde eşit yada eşit olmayan pay sahibi olabilirler. Diğer taraftan ticari faaliyetler tektip ticaretle sınırlandırılabilirdiği gibi pekçok alanlarda girebilir.

Mudarabada olduğu gibi müşarekede de kar her ortağın, müşterek karıdır. Ancak dört mezhep de karın dağıtımında ayrı fikirler vardır. Malikiler ve şafiiler işletme karının ortakların sermayedeki hisseleri oranında dağıtılmasını, çünkü kar kapitale ilgilidir, fikrini savunarak kapitale katkıları oranında kendilerine geri verilmesini isterler(87). Hanefi ve hanbeliler ise anlaşmada konulan esaslara göre kar dağıtılmasından yanadırlar(88).

Mecellede şirketlerde elde edilecek karın ortaklar arasında nasıl dağıtılacağına dair bir hüküm vardır. Buna göre; ortakların sermayeleri birbirinden farklı fakat kazanç aralarında eşitlik üzerine taksimi şart olursa sermayesi az olan kimsenin sermayesine nispetle kazançtan fazla alması şart edilmiş demek olacağından, ortakların sermayeleri birbirine eşit iken birine kazançtan fazla şart

(87) İslam Bankaları Prospektüsü, s.21.

(88) İslam Bankaları Prospektüsü, s.21.

edilmiş gibi olur. Bundan dolayı, ikisinin yahut kazançtan hissesi fazla yani sermayesi az olan ortağın emek sarfetmesi şart edilmişse şirket sahih ve şart muteber olur. Eğer yalnız kazançtan hissesi az yani sermayesi çok olan ortağın emek sarfetmesi şart edilmiş ise caiz olmayıp kar aralarında sermayeleri miktarına göre paylaşılır(89).

III. MURAHABA

Bayi, malı satarken müşteriye onu kaçta aldığını üzerine ne kadar kazanç ilave ederek ne kadar karla sattığını söyler, yüzde on veya onbeş kar alıyorum der(90).

Murahaba yoluyla satışta malın fiyatını karın miktarını ve diğer masrafları (nakliye masrafı gibi) göstermek yerinde olur. Yaptığı başlıca masrafları satış fiyatına ilave eden satıcı; bu malın maliyet fiyatını olduğu gibi söylemelidir. Maliyet fiyatını bilmiyorsa fiyatı olduğu gibi söyler(91).

Bu yöntem, işletmelerine ham yada yarı mamul maddeler, teçhizat ve makina, arazi yada bina temin etmek

(89) A. Himmet BERKİ, a.g.e., s.282.

(90) Muhammed Ebu ZEHRA, Ebu Hanife, s.414, İstanbul, 1979.

(91) İslam Bankaları Prospektüsü, s.64.

isteyenlere, bunları üçüncü şahıslardan peşin alıp üzerine anlaşılabilir oranda bir kar ilave edilerek vadeli satmak şeklinde uygulanır(92).

IV. MUŞAREKE MÜTENAKİSE

Karşılığı borçlusu tarafından ödendikçe azalan ortaklık şekli olarak ifade edebileceğimiz yeni bir finansman şeklidir. Bu finansman ortaklığı finansmanı yapan kurum ile müşterisi arasındadır. Kurum finansmanı sağlayan ortak, müşteri ise kısmen yani çok az bir finansman ve yaptığı iş veya emeği ile ikinci ortaktır. Kurum bu ortaklık işlemlerinden tedricen azalan bir şekilde, müşterinin ödediği para oranında ve onun yararına olarak ilişkiyi keser(93).

Bu olayı bir örnekle açıklamak istersek; Yüz birimlik bir para biriminin elli birimini şirketin birinci ortağı olarak kurum, geriye kalan elli birimini de diğer ortak olarak bir müşteri ödemiş olsun ve bu ortaklık üç yıl süreli olsun. Tarafların aralarında yaptıkları anlaşmaya göre ortaklık payları % 50, % 50'dir. Bu ortaklıktan ortaya çıkan idari, vesair masraflarda eşit olarak paylaşılacaktır. Bu durumda taraflar kazançtan % 50'şer pay

(92) Faisal Finans Kurumu Prospektüsü, s.7.

(93) İslam Bankaları Prospektüsü, s.67.

alacaklardır. Ortaklık kurulduktan sonra müşteri, bankanın % 50'lik finansmanını her bir parçasını ödedikçe bankanın ortaklıktaki payı azalacak, müşterininki ise artacaktır. Üçüncü yıl sonunda müşteri kurumdan aldığı finansmanı tamamen ödemiş olduğundan finansman aldığı projenin sahibi olur(94).

V. İCAR (LEASİNG)

"Lugatte ücret manasına olduğu gibi bir şeyi kiraya vermek manasında da kullanılır. Cinsin ve kadaren malum bir menfaati malum bir bedel (kira) mukabelesinde satmaktır."(95) Bundan sağlanan menfaat bir işyeri yada evi kiralamak olabileceği gibi binilmek üzere at, giyilmek için elbise de olabilir. Yalnızca kiralanan şey kiralama anlaşması harici kullanılamaz(96).

Günümüzdeki adı ile leasing, mal ve hizmet üretiminde kullanılacak olan mikana ve teçizatın mülkiyeti kurumda kalmak şartıyla işletmelere kiralanmasıdır(97). Kiralama metodu gerek kiraya veren, gerekse kiralayan

(94) İslam Bankaları Prospektüsü, s.67.

(95) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 6. Cilt, s.160.

(96) Ö. Nasuhi BİLMEN, a.g.e., 6. Cilt, s.161.

(97) Faisal Finans Kurumu Prospektüsü, s.7.

bakımından avantajlar sağladığı için günümüzde büyük önem kazanmıştır. Kiralama aşağıdaki durumlarda cazip bir makina ve teçhizat edinme yoludur(98).

- i. Yeni ekipman alınması gerektiği, fakat yeterli fon bulunamadığı zaman.
- ii. Eldeki fonları daha fazla kar edebilmek için daha verimli kullanmak gerektiği zaman.
- iii. Bilanço açıl ihtiyaçlara cevap vermediği zaman
- iv. Tedarik edilmesi gereken malzemenin teknolojik özelliklerinin çok çabuk değişmesinin söz konusu olduğu zaman.
- v. Satın alınan kuruluş içinde uzun ve ağır bürokratik engeller yarattığı zaman.

VI. İCAR VE İKTİNA

Teçhizat veya binalar kullanacak kimse için satın alınır ve ona kiralanır (icar gibi) fakat kullanıcı ayrıca belirli bir süre zarfında belirli bir meblağı kurumun mudaraba hesabına ödemeyi taahhüt eder. Bu meblağlar tekrar kullanıcının yararına yatırımlara dönüştürülerek anlaşılan bir fiyat üzerinden tekrar yeni mal alınır. İcardan en önemli farkı kiralama müddetince kuruma belirli miktarda

(98) Para Dergisi, Haziran 1982, s.45.

ödeme yapılır ve kira müddeti bitiminde kiralanan makina yada techizat kiralayanın mülkiyeti üzerine geçer(99).

VII. KARZ-I HASEN (GÜZEL BORÇ)

İslamiyetin sadakadan daha üstün tuttuğu, herhangi bir maddi kâr ve fayda gözetmeksizin verilen borçtur. İslamiyetin karzı hasene verdiği önemi peygamberimizden nakledilen şu hadisten anlamaktayız; "Mirac yolculuğunda cennetin kapısı üzerinde, sadakaya on misli verilir. Karz'ı hasene onsekiz misli verilir. diye yazılmış olduğunu gördüm ve cebraile neden karzı hasen sadakadan üstün oluyor? diye sordum. Bana, çünkü, dilenen kendisinde olduğu halde dilenir. Ama muhtaç olup borç isteyen kendisinde olmadığı için borç ister diye cevap verdi"(100).

(99) AL Baraka Türk Özel Finans Kurumu.

(100) Seyyid el HUVARİ, İslam Bankalarında Organizasyon, s.109, İstanbul, 1984.

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

FAİZSİZ BANKA İHTİYACININ DOĞUŞU VE ARAYIŞLAR

I. FAİZSİZ BANKA İHTİYACININ DOĞUŞU

Günümüzde ekonomik hayatın candamarını teşkil eden faizli bankalar yerine islami hükümler çerçevesinde faiz olmadan yine esas fonksiyonlarını yerine getirebilecek, ekonominin ve para sisteminin işleyişini aksatmadan sağlayabilecek bir bankacılık sisteminin ortaya konabilmesi gerekmektedir. Çünkü, islamin ilk devirlerinde günün ekonomik şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde bir sistem oluşturulmuştu. Fakat günümüzde, ekonomilerin karmaşık işleyişinde ihtiyaçlara cevap verebilecek kapasitede finansal kurumlar faizli sistem ile çalışmaktadır. Bu sistem diğer ülkelerde olduğu gibi islam ülkelerinde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in faizi tartışmaya bile götürmeyecek kesinlikte yasaklamış olması günümüzde finansal ihtiyaçlara cevap verecek, ekonomideki fonksiyonları yerine getirecek bir sistemin meydana getirilmesini zorunlu kıldı.

II. FAİZSİZ BANKA KONUSUNDA ARAYIŞLAR

Faizsiz banka ile ilgili olarak 1940'lı yılların sonlarından günümüze kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Biz bunlar içerisinde, mevcut sisteme en yakın görüşler olması sebebiyle Mevdudi ve Sıddiki'nin görüşlerini, ilk faizsiz banka kurucusu olması açısından Neccarın, sistemin çarpık işleyişe sebep olacağı fikrinden dolayı Saud'un, özgünlükleri dolayısıyla Mannan ve Sadr'ın görüşlerini açıklamakla yetineceğiz.

i. Seyyid ebul ala el Mevdudi'nin Modeli

Mevdudi'nin tasarısı günümüzde uygulanan sistemde geçerli olan işleyişin belirli bir kısmını ortaya koymuştur(101).

Mevdudi'ye göre; mevduatlar halktan ortaklık esasına göre alınacaktır ve kârlarda bu hisselerle göre dağı-

(101) M. Necatullah SİDDİKİ, İslam Ekonomi Düşüncesi, s.98, İstanbul, 1984.

tılacaktır. Mevduatlar aynı zamanda birer ikraz olarak kabul edilecekler ve istendiğinde geri çekilebilecektir. Çünkü, emanetler istendiğinde geri alınabilir. Bu, "ikraz" mevduat fonları mudaraba esasına göre işadamlarına avans olarak verilebilecektir. Bankanın böyle bir yetkisi bulunmaktadır. Böylece işadamlarına bu fonlar dışında ayrıca kısa vadeli faizsiz ikraz verme zorunluğundan kurtulma imkânına kavuşmuş olacaktırlar(102).

ii. M. Necatullah Sıddıki'nin Modeli

Sıddıkinin modeli, faizin kaldırıldığı bir ekonomide islami bankacılık sisteminin işleyişini ele alır.

* Mudi-Banka, Banka-İşadamı, Banka-Merkez Bankası arasındaki ilişkileri düzenler.

Sıddıki'nin bankası iki tür mevduat kabul eder; Cari hesap ve yatırım hesabı. Toplanan bu fonlar mudaraba esasına göre yatırım hesabında toplanır(103). Bu anlaşmalarda işi yürüten taraf olan hareket eden banka bu mevduat sahiplerine yatırımlardan elde edilip bankada toplanan kârdan bir miktar, mesala $\frac{3}{4}$ ünü vermeği taahhüt eder. Mevduat sahiplerinden elde edilen karın $\frac{1}{4}$ 'ü ise banka

(102) M. Necatullah SİDDİKİ, a.g.e., s.99.

(103) M. Necatullah SİDDİKİ, İslam Ekonomisinin Temelleri, s.79, İzmir, 1976.

tarafından kendi hissesi olarak tutulur. Bankanın yatırımları toplu olarak zararlarla sonuçlanırsa mevduat sahipleri de bu zarardan orantılı olarak katılır(104). Yatırım hesaplarına paralar üç aylık olarak yatırılır ve böyle işlem görür. Parayı yatıran üç aylık devreye ait (kar ya da zarar) aldıktan sonra hesabını kapatmak ya da yine üç ay için uzatmakta serbesttir(105).

Cari hesaplara yatırılan mevduat halkın bankaya verdiği borç olarak işlem görür. Bu borçlar istendiği zaman geri verilir. Bankanın akibeti ne olursa olsun bunların geri verilebilmesini merkez bankası taahhüt eder(106).

Bankanın esas işi, ticaret, endüstri ve ziraatte kullanılmak üzere iş çevrelerine avans para vermektir. Geliri de bu teşebbüslerin kârındaki paylardan elde edilir(107). Aynı zamanda özel şirketler ya da devletin çıkarttığı tahvil ve hisse senetlerini de alıp satabilir. Bir ücret ya da komisyon karşılığında, kıymetli eşyaları kasada saklamak, biryerden diğerine para nakletmek, seyahat çekleri basmak, müşterilere mutemetlik, mali müşavir-

(104) M. Necatullah SİDDİKİ, a.g.e., s.79.

(105) M. Necatullah SİDDİKİ, a.g.e., s.79.

(106) M. Necatullah SİDDİKİ, a.g.e., s.80.

(107) M. Necatullah SİDDİKİ, a.g.e., s.78.

lik gibi hizmetlerde bulunmak gibi işlemlerde bulunabilir(108).

Merkez bankası ticari bankalara öncülük edecek, ekonomik kalkınma ve dengeyi sağlayacak biçimde onların faaliyetlerini denetliyecektir. Devletin koyduğu kanunlara göre ülkenin parasını basıp idare edecek, banka kredilerini kontrol edecek ve yatırım yapılabilecek paraları istenen yöne aktaracaktır. Bunu da önemli konularda ticari bankalara tavsiyelerde bulunarak, onları teşvik ederek, ya da direktifler vererek yapar. Bütün bankalar toplam mevduatlarına karşılık % 5 oranında rezerv bulundurmak zorunda olacaklardır(109).

iii. Ahmet en Neccar'ın Modeli

Neccar'ın fikirlerini kurmuş olduğu faizsiz bankanın çalışma sistemi içerisinde ortaya koymaya çalışalım.

Neccar, bankanın fon kabulünden fon kullanımına ve diğer bankacılık hizmetlerine kadar bütün işlemleri açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Neccar'ın bankası üç tip mevduat kabul eder(110):

(108) M. Necatullah SİDDİKİ, a.g.e., s.78.

(109) M. Necatullah SİDDİKİ, a.g.e., s.85.

(110) Ahmet en NECCAR, İslam Ekonomisine Giriş, s.316, İstanbul, 1978.

- i. Tasarruf Hesabı,
- ii. Üretim ve Değerlendirme Hesabı,
- iii. Sosyal Hizmetler Sandığı,

Tasarruf hesabına yatırılan paralar istendiğinde geri alınabilir. Bu hesapta faiz yada herhangi bir gelir ödenmez.

Üretim ve değerlendirme hesabında, vade bir yıllıktır, hesap açtıranlar, yatırdıkları paranın miktar ve müddetine göre bankanın üretim ve gelirlerine ortaklırlar.

Sosyal hizmetler sandığı; bu sandığın hasılatı, fertlerin kendi istekleriyle yaptıkları bağışlardan ve vakâttan meydana gelir. Bu hasılat, mudilerin başlarına gelebilecek bir kaza veya felakete karşı sigorta yerine geçer ve bunun için kullanılır(111).

Bankanın fon kullandırma yöntemi iki türdür(112):

- i. Üretim dışı kredi,
- ii. Üretim veya ortaklık kredisi.

Üretim dışı krediyi kullanan kişi kredi miktarını aynen iade eder, faiz ödemez. Banka bunu sadece tasarruf sahiplerinin hizmetine tahsis etmiştir.

(111) Ahmet en NECCAR, a.g.e., s.316-318.

(112) Ahmet en NECCAR, a.g.e., s.319.

Üretim veya ortaklık kredisinde banka müteşebbis ya da üreticiye sermaye iştiraki nispetinde kar veya zararda ortak olur.

Neccar, ticaret bankaları vemerkez bankasının çalışma alanına giren öteki maddeler üzerinde durmuyor. Neccar'ın kurmuş olduğu faizsiz banka tasarrufları arttırmak ve bunları özellikle tarım sektöründeki alanlarda en yararlı bir şekilde kullanımını sağlamak için düşünülmüş kurumlar niteliğindedir.

Sıddıki, neccar'ın faizsiz banka hakkındaki görüşlerini şöyle değerlendirmektedir; "Bankaların faizsiz olarak yeniden ele alınmasına neccar, islam ülkelerinin geri kalmış olan ekonomilerinin durgunluğuna son verilecek, dinamik bir yapıya geçilecek kalkınma sürecine girilecek, islami değerlere ve islami geleneklere hayat verilecek, yol verilecek şekilde yeni baştan kurulmasını hedef alan daha geniş çaplı bir atılımın bir parçası olarak bakmaktadır. Onun takdim ettiği faizsiz banka modeli bu geniş çaplı atılımın ayrılmaz bir parçası durumundadır(113).

iv. M.A. Mannan'ın Modeli

Mannan islami bankacılık hakkındaki görüşlerini

(113) M. Necatullah SİDDİKİ, İslam Ekonomi Düşüncesi, s.106.

İslam Ekonomisi adlı kitabında müstakil bir bölümde ortaya koyar. Faizin islamdaki yeri ve sakıncalarından sonra batılı iktisatçıların faiz hakkındaki görüşlerini ve islamda zekât ve mudaraba ilkesini özetleyerek islami bankacılık sisteminin işleyişini açıklar.

Mannan'a göre islami bankacılık sisteminde mevduat sahipleri iki tip olabilir. Birinci tip mevduat sahipleri, paralarını geri çekecekleri tarihi belirtmeksizin yatırmış olanlardır(vadesiz mevduat). Bu tip mevduatlarda amaç paranın güvenliğidir. Bu tip mevduat sahiplerine zekât ödetilir. Gayri müslimlerden hizmet masrafları alınır. Bu vergiler paranın işletilmeden saklama eğilimini frenler ve onların üretim faaliyetlerine yatırılması için yeterli bir güdü olur(114).

İkinci tip mevduatlarda mevduatın geri çekileceği tarihi belirtmek zorunludur(vadeli mevduat). Bunlar kısa süreli üretim işlerine yatırılabilirler. Bu tip mevduat sahiplerine banka hiç bir şey ödetmez. Onlar mali yıl sonunda bankanın elde ettiği kâra hisseleri oranında ortak olurlar.

Fon kullandırmada ise mannan kısa süreli kredileri destekler "Böylece ödünç verilen paraların uzun süreli

(114) M.A. MANNAN, a.g.e., s.316.

kredilerde ya da yatırımlarda tutulması önlenmiş olur(115). Mannan'a göre bankanın yatırımlarda arayacağı özellik sadece kazançlılık ve güvenilirlik prensipleri olmamalıdır. Endüstri ve ticaretin uzun süreli finansmanlarını geliştirmeleri daha tutarlı olur(116).

Mannan birim olarak islami bankanın çalışma mekanizmasını açıkladıktan sonra merkez bankası ve müslüman dünya bankası kurulması gerekliliğinden bahseder. Müslüman dünya bankası mannann'ın fikir bablığı ettiği bir kurumdur. Özgünlüğünden dolayı kısaca özetlemeye çalışalım; Mannan Müslüman Dünya Bankası'nın kurulmasının olumlu ve olumsuz faktörlerini sıraladıktan sonra bankanın amaç ve görevlerini şu şekilde sıralar:

Bankanın esas amacı müslüman ülkelerin gelişen sermayelerine yeni ilaveler yapmaktır. Böylece ödemeler dengesini bozan dış borçlar azalmış olacaktır. Banka kaynakların kullanılması için bir dereceye kadar sermaye ihraç eden ülkelere sermaye alabilir. Bankanın ana görevleri şunlardır(117):

i. Prodüktif amaçlar için sermaye yatırımını arttırarak müslüman ülkelerin kalkınmasına yardım etmek.

(115) M.A. MANNAN, a.g.e., s.317.

(116) M.A. MANNAN, a.g.e., s.342. ¹¹

(117) M.A. MANNAN, a.g.e., s.342-343.

ii. Milletlerarası ticaretin uzun dönemde dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamak ve üyelerin üretim kaynaklarınının gelişmesi için milletlerarası yatırımı teşvik ederek ödemeler bilançosunda dengeyi korumak.

iii. İstikrazları düzenlemek ve diğer yollarla milletlerarası istikrazların memlekete gelmesi için gerekli garantiyi sağlamak, önemli ve elverişli projeleri öncelikle ele almak,

iv. İstikrazlarla ilgili işler konusunda teknik tavsiyelerde bulunmak, özel teknik problemlerin idaresi için uzmanlar yetiştirmek,

v. Müslüman ülkeler arasındaki ekonomik anlaşmazlıkları çözümlmek için daireler teşkil etmek.

Bankanın kaynakları başlangıçta güçlerine göre üye ülkelerden gelir. Dost ülkelerden alınacak bağışlar, yardımlar ve istikrazlarda kaynaklara ilave edilir. Bankanın sermayesine iştirak payları üç kısma ayrılabilir. Bütün üyelerin taahhüt ettiklerinin belirli oranı, mesela yüzde iki ya da üç altın ya da dolar şeklinde olabilir. İkinci taahhütlerin yüzde onbeşine üye ülkelerin tedavüldeki paraları ile verilebilir. Son olarak geri kalan paralar bankaya borç olarak verilebilir(118).

(118) M.A. MANNAN, a.g.e. s.343.

v. Muhammed Bakır es Sadr'ın Modeli

Sadr, islami banka modeline faizli bankaların çalışma sistemini açıklayarak başlar. İslami modeli faizli sistem ile karşılaştırarak ortaya koyar. Sadr'ın modelini diğer modellerden ayıran en önemli unsur bankanın bir ticari işletme sıfatında olmasıdır. "Banka ne mal sahibidir, nede emek sahibi yani nede üretkendir. Ancak onun önemi iki taraf arasında aracı rolünü oynamasındadır(119) şeklindeki ifadesi bu özelliği vurgulamaktadır.

İslami bankanın mevduat kabulünden fon kullandırmaya ve faizli sistemde bankaların müşterilerine sağlamış oldukları hizmetlerin (çek tahsili, havale, teminat mektupları vb.) islami bankacılık sisteminde nasıl olacağını ortaya koyar.

Sadr'ın modelinde bankanın kabul ettiği mevduatlar dört çeşittir. Cari mevduatlar, Vadeli mevduatlar, Tasarruf mevduatları, Gerçek mevduat(120).

Cari mevduat; faizsiz banka bu tür mevduatı mudilerin kendisine verdikleri bir borç olarak kabul etmekte,

(119) M.B. es SADR, İslam Ekonomi Doktrini, 2. Cilt s.780, İstanbul, 1980.

(120) M.B. es SADR, a.g.e., s.834-845.

ayrıca mudilere bunlar karşılığında her hangi bir fayda sağlamamaktadır(121).

Vadeli mevduatlar; kısa bir süre içerisinde kendisine ihtiyaç duyulmadığı sürece ondan bir fayda sağlamak amacıyla sahipleri tarafından bankaya yatırılan meblağlardır. Bu meblağları müşteri ile banka arasında anlaşılan süreden daha erken bankadan çekmek mümkün olmaz. Banka bu tür mevduatı mudaraba esası ile üretime kaydırır(122).

Tasarruf mevduatı; bu tür mevduatta mevduat sahipleri istedikleri zaman veya bazı özel şartlar dahilinde para çekebilirler. Faizsiz banka vadeli mevduatta olduğu gibi bu tür mevduatıda mudaraba esası üzerine üretime kaydırır(123).

Gerçek mevduat; sahipleri tarafından korunmak, hırsızlık vb. tehlikeler karşısında güvenlik altında buldurmak istenen belirli şeyleri maddi bir ihtiyacın ortaya çıkması halinde geri çekmek üzere bankaya yatırdıkları mevduattır(124).

(121) M.B. es SADR, a.g.e., s.834-835.

(122) M.B. es SADR, a.g.e., s.844.

(123) M.B. es SADR, a.g.e., s.844-845.

(124) M.B. es SADR, a.g.e., s.845.

Sadr'ın modelinde bankanın üretim sürecine fiilen girmesi üzerinde durulmaz. Banka kredi vermekle yada kıymetli evrak piyasasına girmekle üretici durumuna girmektedir. Başlangıçta da belirttiğimiz gibi banka sadece aracı durumundadır. Fonları mudaraba esasına göre üreticilere aktarır.

vi. Mahmud ebu Saud'un Modeller Üzerine Eleştirisi

Mahmud ebu Saud'un fikirlerini şöyle özetleyebiliriz; bankacılığın yeniden organize edilmesi durumunda uygulanmak istenen mudaraba faizin yerine tutmaz ve bu durum hiç umulmadık bir şekilde bir karaborsanın türemesine neden olacaktır. Faiz bu karaborsa yoluyla yine hükümünü icra edecektir. Yetkili merciler, faizin yasaklanmasında yasal güçleri devreye sokmakta başarı gösterebilirlerse tasarruf sahipleri, mudaraba bankalarında mevduat bulundurmak yerine hisse senedi ve tahvil piyasasına girmeyi ve hisse senedi satın almayı tercih edeceklerdir. Böyle olunca da istifçilik alıp yürüyecek ve para mercileri piyasaya daha çok nakit sürmek zorunda kalacaklardır. Buda yedeğinde faizsiz ikraz alınmaya akın edilmesi ve tahvil borsasında yığılıp kalmış olan paranın birden salıverilmesi sonucu sistemin başedilmez bir enflasyon tehlikesiyle sarsılma ihtimalini getirmektedir(125).

(125) M.N. SİDDİKİ, İslam Ekonomi Düşüncesi, s.102-103'den Mahmud ebu SAUD, Faizsiz Bankacılık, s.114-117, İslam Ekonomisi Konferansına sunulmuş rapor. 1978, Cidde.

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

BİR FAİZSİZ BANKA MODELİ

I. FAİZSİZ BANKA'NIN AMAÇ VE İLKELERİ

Model olarak ele aldığımız faizsiz bankanın amaçlarını şöyle belirleyebiliriz:

Adalet ve yardım severlik kaidelerine uygun olarak, cemiyetin refahına yönelik karşılıklı işbirliğine dayalı ekonomik ve mali sistemi temin etmek(126).

Kurumun kendi sermayesine ilaveten yurt içinden ve dışından özel cari hesaplar ve kâr ve zarara katılma

(126) AL BARAKA-TÜRK Prospektüs.

hakkı veren hesaplar yoluyla fon toplayıp ekonomiye fon tahsis etmek, mali ve ekonomik muameleler ve bunlarla ilgili diğer iş kollarınının teşvik ve geliştirilmesine, tarifedilmiş risk ve zararın mali neticelerini telâfi gayesi ile fon yatırımlarında bulunmak(127).

Her türlü zirai, sınai, ve ticari faaliyet ve hizmetlerin finansmanı amacıyla kurum sermayesine ek olarak yeterli fonların cezbedilmesi ve yatırımcıların "faizsiz esasa" göre katılmalarını teşvik etmek(128).

Bu amaçlar çerçevesinde; Mali işler alanında ve bu saha ile ilgili veya müşterek alanlarda faaliyette bulunmak, bir anonim şirket olarak çek, poliçe, ödeme emri, akreditif, bono, kambiyo senedi, konşimento, varant, devri kabil veya menkul kıymetler ve sair belgeleri yapmak, çekmek, kabul etmek, ciro etmek, almak, satmak, ifa etmek(129).

Her türlü proje için yatırım ve ekonomik fizibilite etodleri hazırlamak, her türlü müşavirlik hizmeti sağlamak. İlmi ve teknik bilgi ve know-how toplamak(130).

(127) Faisal Finans Kurumu Ana Sözleşmesi, s.5.

(128) Al Baraka-Türk Prospektüs.

(129) Faisal Finans Kurumu Ana Sözleşmesi, s.5.

(130) Al Baraka-Türk Prospektüs.

II. FAİZSİZ BANKANIN İŞLEVLERİ

1. Tasarrufları Harekete Geçirme

İhtiyacından fazla para ve mal sahibi olanlar bunları israf etmemek, toplumun müştereken yararlanabileceği alanlara yöneltmekle mal ya da para sıkıntısı olanlara yardım etmekle yükümlüdür. "(Ey resûlüm) Deki: Gerçekten rabbim kullarından dilediği kimseye rızık genişletir ve ona daraltır. Herneyi hayra harcarsanız, Allah, onun arkasından (dünya ve ahirette) karşılığını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır."(131)

"Allah tealânın fazlı kereminden verdiği şeyi, Allah yolunda infak etmeyip cimrilik edenler, zannetmesinler ki bu haklarında hayırlıdır."(132)

"O ki, bir çok mal toplamış ve onu sayıp durmaktadır. Sanıyorki, onun malı, kendisini (dünyada) ebedileştirecektir. Hayır (malı onu kurtarmaz) muhakkak o huteme'ye (ateşe) atılacaktır(133).

Yukarıdaki ayetlerle bize bildirilen emirler; Allahın verdiği malların yine Allahın gösterdiği yerlere

(131) KUR'AN-I KERİM, Seb'e Suresi, 39. Ayet.

(132) KUR'AN-I KERİM, Al-i İmran Suresi, 180. Ayet.

(133) KUR'AN-I KERİM, El-Hümeze Suresi, 2,3,4. Ayetler.

harcamanın gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu harcama-
nında çok çeşitli şekilleri vardır. Çalışma gücü olan
bir kimseye yiyecek, giyecek yardımından daha iyisi ona
çalışma imkânının veya çalışması için gerekli makine ya
da teçhizatın temin edilmesidir. Bu yolla hem, onun psi-
kolojik yönden ezilmesi engellenmiş olur hemde işgücünün
atıl kalması önlenmiş olur.

İstihdamı genişletici çalışmalarda bulunmak; pa-
ranın direkt fakirlere, hastalara, eğitim ve öğretim ku-
rumlarına bağışlanmasından daha geniş tesirlidir. Bir
fabrika kurulduğunu düşünelim. Fabrika kurulduğunda yeni
iş sahası açmakla kalmaz. İnşaat esnasında kullanılan
malzeme ve işçilikle faaliyete geçmeden yeni iş sahası
açar. Gerekli olan makine ve teçhizatın temini ise ayrı
bir iş alanının genişlemesi demektir. Faaliyete geçtiğin-
de mamul ya da yarı mamulleri ile yeni iş sahalarının
açılmasını ya da genişlemesini sağlar.

Açılan her yeni iş sahası bir işgücünün istihda-
mını, istihdam edilen her işgücü geliri, elde edilen
her gelir harcamayı, dolayısıyla bir diğer grubun geli-
rini oluşturmaktadır. Böylece toplumun sosyal ve ekono-
mik gelişmesine çok önemli katkılarda bulunacaktır.

Bu doğrultuda ve özel finans kurumları kurulması
hakkında yayınlanan kararname ve tebliğler çerçevesinde
banka, "cari hesap" ve "katılma hesabı" adı altında ta-
sarrufları kabul eder.

2. Fonların Kullanımı

Kurum; mevzuat gereği, topladığı fonları şu alanlarda kullanır:

i. Mevzuattaki tanımlara uymak kaydı ile işletmeleri için gerekli emtia, makina ve ekipman ile gayrimenkulleri, üçüncü şahıslardan peşin veya kredi ile satın alabilir ve bunları peşin veya kredi ile ilgililere satabilir veya mal ve hizmet üretiminde kullanılmak üzere bunları kiraya verebilir(134).

ii. Cari mevzuata uyararak, kendi nam ve hesabına veya müşterileri nam ve hesabına döviz alım-satım işlemleri yapabilir, döviz pozisyonu tutabilir, döviz havale ve transferi yapabilir, mevzuat uyarınca Türkiye içinde ve dışındaki banka ve finansman kurumlarında cari hesaplarla, katılma hesapları açabilir, mevduat yapabilir, her türlü döviz işlemleri yapabilir.

iii. Amaçlarını tahakkuk ettirmek üzere re'sen veya yerli veya yabancı, gerçek veya tüzel kişilerle müştereken her türlü yatırım yapılabilir, her nevi ortaklık kurulabilir veya kurulmuşlara iştirak edebilir, ticari olmamak kaydıyla her nevi hisse senedi, hisse,

(134) Faisal Finans Kurumu Ana Sözleşme, s.9.

sair menkul kıymet olabilir, uygun gördüğü takdirde bunları satabilir, devredebilir, paraya çevirebilir(135).

iv. Hertürlü ihracat, ithalat işlemleri kısmen veya tamamen finanse edebilir, ihracatçıların yabancı ülkelerde müstekar bir pazar sağlayabilmelerini teminen yabancı ithalatçıları finanse edebilir, ihracatçıların yurt dışında iş yapan müteahhitlerin ve işadamlarının milletlerarası ihalelere katılmasını teminen konsorsiyumlar kurabilir ve/veya bu gibi konsorsiyumlara iştirak edebilir, adı geçenlerin gerektiğinde yabancı ortaklıklar kurmasına yardım edebilir(136).

v. Hesaplarda biriken paralar dışındaki fonlarla ihracat sahasında çalışmak üzere "denetme-gözetme şirketleri" kurabilir(137).

III. FAİZSİZ BANKANIN FON KAYNAKLARI

Özel Finans Kurumları, kurulması hakkında 16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı kararname uyarınca kurum iki tür hesapta fon toplayabilir. Bunlardan birincisi "cari hesaplar" diğeri "katılma hesapları" dır.

(135) Faisal Finans Kurumu Ana Sözleşmesi, s.10.

(136) Faisal Finans Kurumu Prospektüs, s.10.

(137) Faisal Finans Kurumu Ana Sözleşmesi, s.10.

Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığından: Özel Finans Kurumları kurulması hakkında 83/7506 sayılı kararname eki karara ilişkin tebliğ özel finans kurumlarının kabul edebileceği "cari hesaplar" ve "katılma hesaplarının" tanımını, özelliklerini ve kullanım yerlerini şöyle belirtmiştir;

1. Cari Hesaplar

Türk lirası veya tebliğlerle belirlenecek esaslar dahilinde döviz cinsinden açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan karşılığında hesap sahibine faiz, kâr veya her ne nam altında olursa olsun bir bedel ödenmeyen ve tasarruf mevduatı sigorta fonu kapsamına girmeyen fonların oluşturduğu hesap türüdür(138).

i. Ceri Hesapların Özellikleri

Cari hesaplar, kurum hesaplarından ve katılma hesaplarından müstakil olarak ve kendi içinde de türk lirası hesapları ile döviz hesapları şeklinde ayrı ayrı muhasebeleştirilir ve işletilir. Kurum, bu hesapta biriken işletilmesinden doğan kâr ve zararı kendi hesabına intikal ettirir.

(138) Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan 83/7506 sayılı kararname eki karara ilişkin tebliğ, 15. madde.

Cari hesap alacaklıları, yatırmış oldukları fonların tamamı için bu fonu kabul etmiş olan kurumun sermaye ve ihtiyatları ile cari hesaplar karşılığı aktifleri üzerinde birinci sırada imtiyazlı alacaklılardır. Kurumun cari hesaplara kabul edileceği azami fon tutarı T.C. Merkez Bankasının 21.3.1984 gün ve 18348 sayılı resmi gazetede yayınlanan tebliğ uyarınca özkaynakları toplamının on katını aşmamak kaydıyla sınırlandırılmıştır.

ii. Cari Hesaplarda Biriken Fonların Kullanım Yerleri

Bu hesaplarda biriken fonların, asgari % 10'luk kısmı nakit olarak kasada veya ticari bankalarda, diğer bir % 10'luk kısmı Merkez Bankasının belirleyeceği likid menkul değerler veya nakit cinsinden Merkez bankasında tutulmak zorundadır. Söz konusu oranlar Merkez Bankasınca değiştirilebilir.

Fonların geri kalan bölümünün % 50'si gerçek ve tüzel kişilere bir yıldan uzun vadeli olarak geri kalan kısmı en çok 12 ay vadeli olarak ticari işleri finanse etmek için kullanılabilir. Kullanılan fonun en az % 80'i vadesinde aynen tahsil edilir; en çok % 20'si ile "kâr ve zarara katılma yatırım akdi" hükümleri uyarınca fonu kullanan gerçek veya tüzel kişinin kâr ve zararına iştirak edilir. Kâr ve zarara katılma yatırım akdinde

kurum'un kâr ve zarardan alacağı pay ve gerekirse alacağı teminatlar açıkça gösterilir.

Bu hesaplardan biri gerçek veya tüzel kişiye kullanılabilir. Fon tutarı Merkez Bankasının kurum öz kaynaklarının % 10'u ile sınırlanmıştır. Bu hesaplarda biriken dövizler ayrıca Türk bankaları nezdinde veya uluslararası para ve ticaret piyasalarında kullanılabilir.

iii. Cari Hesap Akdinde Bulunması Gereken Hususlar

T.C. Merkez Bankası tarafından, Özel Finans Kurumlarının kuruluş ve faaliyet izinlerine ilişkin başvuru esasları ile bu kuruluşlara ait bazı faaliyetlerin genel esaslarına ilişkin yayınlanan tebliğde cari hesap akdinde bulunması gereken hususlar şöyle belirtilmiştir:

- Kurumca bu hesaplara kâr payı veya faiz ödenmeyeceği ibaresi,
- Hamiline açılan hesaplarda kurum'un açık ünvanı ve belirgin bir şekilde "Hamiline" ibaresi, nama açılan hesaplarda ise tarafların açık ünvanları ve isimleri,
- Kurum'un adresi ve hesap nama açılmışsa hesap sahibinin adresi,
- Kurum'un imzası ve nama açılan hesaplarda hesap sahibinin imzası.

- Yatırılan ve çekilen meblağların işlenebileceği kısım:

TL.:

DÖVİZ:

- Hesap numarası,
- Hesapta mevcut meblağın, hesap sahibi veya yetkili kıldığı şahıs tarafından, talep anında kısmen veya tamamen geri çekilebileceği ibaresi,
- Cari hesapta yatırılan fonların "Tasarruf mevduatı sigorta fonu" kapsamına girmediği ibaresi,
- Hesapla ilgili son muamele tarihinden veya hesap sahibinin herhangi bir şekilde en son yazılı talimatı tarihinden itibaren on yıl geçmesi halinde hesapta mevcut meblağın Hazine hesabına geçirilmek üzere Merkez bankasına devredileceği ibaresi,
- Kurum'un sermayesi,
- Kurum'un faaliyet süresi,
- Kurum'un esas sözleşmesinin Ticaret Sicil gazetesinde tescil ve varsa tadil tarihleri,
- Kuruluş iznine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı'nın yayımlandığı Resmi Gazetenin tarihi ve sayısı,
- T.C. Merkez Bankası'nda alınan faaliyet izninin tarih ve sayısı,

- Anlaşma akdinin zayıf halinde hesap sahibinin ilan mükellefiyetini yerine getirerek kurumdan yeni metin alabileceği ibaresi,

2. Katılma Hesapları

Kurum'a "Kâr ve zarara katılma hesabı akdi" karşılığında Türk lirası veya döviz cinsinden yatırılan fonların kullanılmasından kâr ve zararlara katılma sonucunu doğuran gerçek ve tüzel kişilerce yatırılan, fonlardır. Bu tür hesaplar asgari 100.000 TL ile açılabilir.

i. Katılma Hesaplarının Özellikleri

Katılma hesapları aşağıdaki özelliklere sahiptir(139);

Hesap sahibine faiz yada sabit bir gelir ödenmez, ana paranın aynen geri ödeneceği garantisi verilmez. Hesap sahibinin talip hakkı ve kurum'un mükellefiyeti "Birim Hesap Değerine"(140) tekabül eden miktardan ibarettir.

(139) Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığından: Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 Sayılı Kararname Eki Karara İlişkin Tebliğ, 19. Madde.

(140) Birim Hesap Değeri: Birim değeri ile hesap değerinin çarpılması sonucu bulunan ve katılma hesabı akdi sahibinin üzerinde hak iddia edebileceği, TL cinsinden ifade edilen, günlük veya haftalık olarak hesap edilen meblağı gösterir.

Hesap sahipleri lehine tahakkuk ettirilecek gelirler vergi mevzuatı açısından mevduat geliri sayılır.

Bu hesaplar, vadelerine göre 90, 180, 360 gün ve daha uzun vadeli olmak üzere, dört gruba ayrılırlar ve her grup kendi içinde bir bütün teşkil eder ve ayrı ayrı muhasebeleştirilir ve ayrı ayrı işletilir. Merkez bankası vade sürelerini yeniden belirleme yetkisine sahiptir.

Bu hesaplardaki fonlar Birim hesap değeri üzerinden muhasebeleştirilir ve kurum hesaplarında gösterilmezler. Bu hesaplarla ilgili olarak kurumca yılda altı aylık devreler itibariyle iki defa hesap vaziyeti tanzim edilip kamuoyuna duyurulacaktır.

Kurum'dan alacaklı olan üçüncü şahısların sadece kuruma ait sermaye, ithiyat ve dağıtılmamış kârlar üzerinde talep hakkı vardır. Bu hesaplar üzerinde alacaklıların herhangi bir talep hakkı yoktur.

Bu hesapların işletilmesinden doğacak tüm masraflar kurumca karşılanır.

Kurum'un bu hesapların işletilmesinden doğacak kârdan ve zarardan alacağı pay yüzde yirmiden çok olamaz. Kurumca tespit edilen oranın yüzde yirmilik marj içinde kalmak koşulu ile değiştirilmesi Merkez Bankası'nın iznine bağlıdır. Kurum bilançosunda ancak kendi payına düşen kâr ve zarar ile bu hesapların işletilmesinden doğan

masrafları gösterir. Kurum kâr veya zarardan payını günlük veya haftalık olarak hesaplarına intikal ettirir.

Bu hesaplarda biriken fonlar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kapsamına girmezler.

ii. Katılma Hesaplarında Biriken Fonların Kullanımı

Katılma hesaplarında biriken fonların yüzde 1'ine tekabül eden miktar T.C. Merkez Bankasınca bloke edilir. Bloka dışı kalan fonlar gerçek veya tüzel kişilerce aşağıdaki şekillerde kullanılır:

- Üretim desteği sağlanması,
- Kâr ve zarara katılma yöntemi ile fon kullandırma,
- Kira akdi (Leasing)
- Mal karşılığı olan vesaikin alım-satımı yoluyla fon kullandırma.

iii. Kâr ve Zarara Katılma Hesabında Bulunması Gereken Hususlar

T.C. Merkez Bankası tarafından, Özel Finans Kurumlarının kuruluş ve faaliyet izinlerine ilişkin başvuru esasları ile bu kuruluşlara ait bazı faaliyetlerin genel esaslarına ilişkin yayınlanan tebliğle, kâr ve zarara katılma hesabı akdin'de bulunması gereken hususları şöyle belirtmiştir:

- Hesap sahibinin, aynı vadeli fonların kurumca işletilmesi sonucu doğacak kâr ve zarara katılacağı ibaresi,
- Hamiline açılan hesaplarda kurum'un açık ünvanı ve belirgin bir şekilde hamiline ibaresi, nama açılan hesaplarda ise tarafların açık ünvanları ve isimleri,
- Kurumun adresi ve hesap nama açılmışsa, hesap sahibinin adresi,
- Kurumun imzası ve nama açılan hesaplarda hesap sahibinin imzası,
- Yatırılan ve çekilen meblağların işleneceği kısım,

TL.:

DÖVİZ:

- Hesap No,
- Hesabın vadesi,
- Kurumun çeşitli vadelerde toplanan fonların birlikte kullanma hakkının olacağı, bu durumda her bir vade grubunun kâr ve zarardan katkısı oranında pay alacağı ve hesap sahibinin ancak kendi vade grubunun kâr payı dağıtımında hak sahibi olacağı ibaresi,

- Kurumun hesapta biriken fonların işletilmesinden doğacak tüm masrafları üstleneceği ibaresi,
- Bu hesapta kâr ve zarar payı dışında her ne nam altında olursa olsun başka bir menfaat sağlamayacağı ibaresi,
- Hesapta biriken fonların işletilmesi sonucu elde edilecek kâr ve zarardan kurum'un alacağı pay, dolayısıyla hesap sahibinin zarardan alacağı pay, yatırdığı fon tutarını aşamaz ibareleri,
- Hesap sahibinin kurumdan talep hakkının yatırdığı eksi çektiği meblağ sonucu kalan tutar üzerinden değil, hesabın vadesinin bittiği tarihteki birim hesap değeri üzerinden olduğu ibaresi,
- Birim hesap değeri: Birim değeri ile hesap değerinin çarpılması sonucu bulunur ibaresi,
- Birim değeri: Özel finans kurumunun katılma hesaplarına fon kabul ettiği ilk gün için yüz'dür, müteakip günlerde, vadelerine göre ayrılmış beher fonda mevcut aktifler toplamının bir önceki gün mevcut hesap değeri toplamına bölünmesi ile bulunur ibaresi ve birim değerinin günlük olarak mı, yoksa haftalık olarak mı hesaplanacağını belirten bir açıklama,

- Hesap Değeri: para yatıran veya çeken şahsa ait hesap değerine hesap sahibince yatırılan veya çekilen miktarın birim değere bölünmesi ile bulunacak oranın, para yatırılmışsa eklenmesi, para çekilmişse çıkarılması suretiyle bulunur ibaresi,
- Akdin üzerine, hesap açılış tarihindeki hesap değeri yazılır, her yeni para yatırma ve hesaptan para çekme tarihlerinde yeniden hesaplanan hesap değeri bu akde işlenir ibaresi,
- Hesabın vadesinde yenilenmeyeceği kuruma önceden ihbar edilmediği takdirde, hesabın vade bitimini takip eden beş işgünü içinde kapatılması gerektiği, aksi halde vadenin, otomatikman vade bitimini takip eden günden başlamak üzere, aynı süre ile uzayacağı ifadesi,
- Vadesinden önce çekilebilecek (otuz gün önceden ihbar şartıyla) azami meblağın, çekim tarihinde fonun yatırılmış olduğu vade grubunun kâr göstermesi durumunda, o güne kadar hesap sahibince yatırılmış tutar kadar, zarar göstermesi halinde ise birim hesap değeri kadar olabileceği ibaresi,
- Hesap sahibi lehine tahakkuk eden gelirin vergi mevzuatı açısından, mevduat geliri olup stopaja tabi tutulacağı ibaresi,

- Bu hesaplarda biriken fonlar "tasarruf mevduatı sigorta fonu" kapsamına girmezler ibaresi,
- Hesap sahibince on yıl süreyle, bir işlem yapılmayan veya aranmayan hesapların Hazine hesabına geçirilmek üzere T.C. Merkez bankasına devredileceği ibaresi,

Küçükler adına ve yalnızca bunlara ödeme yapılmak kaydıyla açtırılan hesaplarda on yılın, küçüğün reşit olduğu tarihten itibaren başlayacağı ibaresi,

- Anlaşma formunun zayii halinde hesap sahibi, ilân mükellefiyetini yerine getirerek kurumdan yeni bir örnek alabilir ibaresi,
- Kurum'un sermayesi,
- Kurum'un faaliyet süresi,
- Kurum'un esas sözleşmesinin Ticaret Sicil Gazetesinde tescil ve varsa tadil tarihleri,
- Kuruluş iznine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı'nın yayımlandığı Resmi Gazete'nin tarihi ve sayısı,
- T.C. Merkez Bankasından alınan faaliyet izninin tarih ve sayısı,

IV. FAİZSİZ BANKANIN FONLARININ KULLANDIRILMASI

1. Krediler

i. Kâr ve Zarara Katılma Yöntemi

Kâr ve zarara katılma yöntemi ile fon kullandırmak için kurumun fon kullanılacak gerçek ve tüzel kişilerle "Kâr ve Zarara Katılma Yatırım Akdi" imzalaması gerekir. Kâr ve zarara katılma, fon kullananın tüm faaliyetlerinden doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde olabileceği gibi, belirli bir faaliyetten ve belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde olabilir. Kurum fon kullandığı gerçek veya tüzel kişilerin zarar etmesi halinde ise, o işe tahsis ettiği azami meblağ kadar iştirak eder(141).

T.C. Merkez Bankası'nca Özel Finans Kurumlarının kuruluş ve faaliyet izinlerine ilişkin başvuru esasları ile bu kuruluşlara ait bazı faaliyetlerin genel esaslarına ilişkin yayınlanan tebliğin, ikinci ek maddesinde Kâr ve zarara katılma yatırım ekinde bulunması gereken hususları şöyle belirtmiştir:

- Kurum'un ve fon kullananın açık ünvanları ve anlaşmayı yapan yetkililerin isimleri,
- Tarafların adresleri,
- Her iki tarafın imzaları,
- Kullanılan fonun tutarı; TL., DÖVİZ:

(141) Faisal Finans Kurumu Prospektüs, s.7.

- Kurum'un fon kullananın kâr ve zararına iştirak oranı,
- Kurum'un zarar dolayısıyla ödeyeceği meblağ kullandırdığı fon tutarını aşamaz ibaresi,
- Fon kullananın faaliyetin tümüne mi? Yoksa belli bir faaliyet dalına mı ortak olunduğu,
- Ortaklık belli bir faaliyet dalıyla sınırlı ise, faaliyetin açıkça tanımı,
- Kâr ve zarar ortaklığının süresi,

ii. Üretim Desteği Sağlanması Yöntemi

İşletmeleri için gayrimenkul, ham ve yarı mamul maddeler ile teçhizat ve makina temini amacıyla başvuranlara gerekli madde, teçhizat ve gayrimenkulleri üçüncü şahıslardan peşin alıp, vadeli satması şeklinde olur(142).

iii. Kiralama Yöntemi (Leasing)

Mal ve hizmet üretiminde kullanılacak teçhizatın mülkiyeti kurumda kalmak şartı ile sözleşme serbestisi dahilinde işletmelere kiraya verilmesidir(143).

(142) Al Baraka Türk Prospektüs,

(143) Al Baraka Türk Prospektüs,

iv. Vesaikin Alım-Satımı Yoluyla Fon Kullandırma
Yöntemi

Bu tür fon kullandırma, dış ticaret rejimi ile izin verilen hususlar için söz konusudur. İthal konusu mal ve vesaikin devir yoluyla kurumca peşin satın alınıp, vadeli olarak satılması ve ihraç malını temsil eden vesaikin kurum'a devri suretiyle ihracatçıya mal bedelinin hemen ödenmesi şeklinde olur(144).

2. Doğrudan Yatırımlar

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın yayınlamış olduğu tebliğ uyarınca; kurum, cari hesaplarda ve katılma hesaplarında toplanan fonlarla, müstakil bir işletmeye sermaye koyarak ortak olamaz. Kurum'un veya ortaklarının katıldıkları işletmelerin tümüne bu hesaplardan kullanılabilen azami fon miktarı, bu hesaplarda toplanan fonların azami yüzde yirmisi ile sınırlıdır. Müsteşarlık özel projeler için katılma hesapları fonlarının kullanılmasında bu oranın arttırılmasına karar verebilir.

V. FAİZSİZ BANKANIN KÂRLARININ DAĞILIMI

Kurumca gerçek veya tüzel kişilere kullandırılan fonla ilgili faaliyetten doğan geçici kâr, gerçek veya

(144) Faisal Finans Kurumu Prospektüs, s.8.

tüzel kişilerce kuruma ödenir veya tüzel kişilere ödenen veya bu kişilerden tahsil edilen meblağlar kurum için kesindir. Fon kullanan gerçek veya tüzel kişi tarafından kâr dolayısıyla ödenen meblağlar bu kişilerce gider olarak yazılır; zarar dolayısıyla, gerçek veya tüzel kişilerin aldığı meblağ ise kâr ve zarar hesabına intikal ettirilir. Kurum ödediği zararları ve tahsil ettiği kârları tebliğ hükümleri gereğince muhasebeleştirir(145).

VI. FAİZLİ BANKA-FAİZSİZ BANKA MUKAYESESİ

Ülkemizde faiz temeline dayanan fon kurumları ile yine bu kurumların bir alternatifi olarak geliştirilen, faiz yerine kâr ve zarar ortaklığı prensibine dayanan islami fon kurumları arasında yapısal farklılıkların bulunduğu açıktır.

Klasik bankacılık sisteminde kâr kaynağına; bankanın aldığı faiz ile verdiği faiz arasındaki fark uluştırurken, islam bankacılığı için kâr; bankanın girişimci ile belli bir projede ortaklık sonucu elde ettikleri kâr yüzdelerinden oluşmaktadır(146).

(145) Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığından: Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 Sayılı Kararname Eki Karara İlişkin Tebliğ,

(146) İlhan ULUDAĞ, Faizsiz Bankacılık Sistemi, Türkiye Ekonomi Dergisi, s.23, Şubat 1986.

İki ayrı fon kurumları arasındaki başlıca yapısal farklılıkları şöyle ortaya koyabiliriz;

i. Her iki sistemde de tüm faaliyetler iki ana grupta toplanabilir; fon toplama ve fon kullandırma. Ancak İslam bankacılığında sadece iki çeşit hesap bulunmaktadır: Bunlar "Özel Cari Hesap" ve "Kâr ve Zarara Katılma Hesabı".

Özel cari hesap, klasik bankacılıktaki "ticari hesap" ile hemen hemen aynıdır. İslam bankası bu hesaba faiz yada herhangi bir adla ödemede bulunmaz iken klasik bankalar son düzenlemeler sonucu % 11.6 faiz ödemektedir.

Katılma hesapları, klasik bankacılıktaki vadeli hesaplarla aynı özellikleri taşımaktadır. Fakat klasik bankaların ödediği faiz yerine, İslami bankalar kâr payı ödemesinde bulunmaktadırlar. Asıl farklılık ise; faizli bankalarda gelir garanti edilmiş bir meblağ iken İslami bankalarda herhangi bir kâr garantisi verilmeyip zarar etme durumu bile sözkonusudur.

Faizsiz bankacılıkta, klasik bankacılıkta geçerli olan mevduat karşılık oranları daha azdır. Bu oran özel cari hesaplarda % 10, katılma hesaplarında ise % 1 olarak Merkez Bankasına yatırılmaktadır(147).

(147) Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından Tebliğ, Madde: 10.

ii. Faizsiz bankacılıkta, klasik bankacılıkta olduğu gibi fon talep eden girişimcinin eline fonlar teslim edilmemekte, aksine ortaklık ilişkisi altında önce fonları kullanılacak yerlerde banka kullanmakta ve işlemleri tamamladıktan sonra ise işi girişimciye devretmektedir. Böylece fonların amaç dışı kullanılması engellenmiş olmaktadır(148).

iii. Faizsiz bankalar kâr sistemine göre çalıştıkları için klasik bankaların tabi olduğu faiz kesintileri ile hiç bir ilgileri yoktur. Ayrıca bu kurumlara hem banka, hemde ticari şirket ayrıcalığı tanınmış olduğundan yaptıkları emtia alım-satım işlemlerinde tüccar gibi hareket etmekte ve katma değer vergisi ödememektedir(149).

iv. Klasik bankacılıkta "güven" konusu teminat ve ipotek ile çözümlenmektedir. Faizsiz bankacılık sisteminde ise böyle bir güvence söz konusu değildir. Burada teminat ortak olunan projenin kendisidir, bir bakıma onun realize edilebilirliğidir(150).

v. Klasik bankacılığın en önemli fonksiyonlarından biri olan faizle ödünç verme islam bankacılık sisteminde

(148) İlhan ULUDAĞ, a.g.e., s.23

(149) İlhan ULUDAĞ, a.g.e., s.23.

(150) İlhan ULUDAĞ, a.g.e., s.23.

geçerli bir fonksiyon değildir. Geçerli olan ortaklık yoluyla projelerin finansmanı, belirli bir oranda kâr olarak emtia ve malzeme temini ve mal alım-satımında bulunmaktır(151).

vi. İslam bankaları müşterinin emtia alımlarına alıcı kârı ile girmektedir. Burada kâr payı önceden bellidir. Yine bu bankalar mal ve taşınmaz alarak müşterilerine kiralamaktadırlar. Kiralanan mal yada gayrimenkulün mülkiyeti kurumda kaldığından klasik bankaların "rehin veya ipotek karşılığı kredi" işlemlerine benzetilmektedir.

(151) İlhan ULUDAĞ, a.g.e., s.23.

B E Ő İ N C İ B Ö L Ü M

UYGULAMADA FAİZSİZ BANKALAR

I. DÜNYADA FAİZSİZ BANKALAR

İlk faizsiz bankanın kurulduğu 1963 yılından bugüne kadar yirmiüç yıl geçmiştir. Geçen süre zarfında, islami bankalar, fonların toplandığı yerlerdeki ekonomik gelişmeye katkıda bulunma yani bölgesel olma özelliğinden kurtularak gerçek hüviyetlerine; faaliyetlerini tüm ülke çapına ve milletlerarası alana kaydırarak kavuşmuşlardır.

Topladıkları fonları islam hukuku kuralları çerçevesinde en az risk, en yüksek verim esasına göre işleterek sadece ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmakla kalmayıp, milletlerarası platformda islam ülkeleri

arasındaki ekonomik işbirliği ve dayanışmanın tesis edilmesine ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde faaliyet gösteren 52 tane islam bankası bulunmaktadır(152). Bu bankaların büyük bir çoğunluğu Dar Al Maal Al İslami ve Al Baraka gruplarına ait kuruluşlardır.

Dar Al Maal Al İslami Trust, 1981 yılında kurulmuş, merkezi cenevrede bulunan islami yatırım, bankacılık ve işletmeler grubudur. Bir milyar dolar sermayeli bu kuruluşun kurucuları arasında Birleşik Arap Emirlikleri Devlet Başkanı, Pakistan İslam Cumhuriyeti Devlet Başkanı, Bahreyn Devleti Emiri, Sudan Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı, Gine Cumhuriyeti Devlet Başkanı, Katar Şeyhi, Suudi Arabistan veliaht Prensi ve birçok islam ülkesinin önde gelen isimleri bulunmaktadır.

DMI, her ne kadar hissedarlara kâr getirmek gayesi güden bir teşkilat olarak kurulmuşsada, geniş dini, sosyal ve ekonomik amaçları vardır. DMI, islam mali işlerinin geliştirilmesinde şu hususları gerçekleştirmeyi ümit etmektedir(153):

(152) Muhammed Al Faisal Al SAUD, Dar Al Maal Al İslami Trust hakkında ropörtaj, Türkiye Ekonomi Dergisi, s.8, Ocak 1986.

(153) Dar Al Maal Al İslami Prospektüsü, s.5-6.

- i. İslam toplumunu faiz günahının boyunduruğundan kurtarılması,
- ii. Müslüman devletler arasında ekonomik bütünleşmenin teşviki,
- iii. Bu ekonomik bütünleşme ve müşterek İslam mali müesseseleri vasıtasıyla İslam aleminde dini, politik ve kültürel bütünleşmenin teşviki,
- iv. Müslüman ülkelerdeki sınai ve ticari potansiyeilin arttırılmasına yardım etmek,
- v. Diğer dinlere mensup insanlarla tam bir ekonomik işbirliği konusunda Kur'an-ı Kerim prensiplerine uygun bir şekilde İslami bir temel kurulması,

Yukarıda amaçlarını sıraladığımız DMI dört ana grupta faaliyette bulunmaktadır.

i. İslam Yatırım Faaliyetleri

150 milyon dolar sermaye ayrılan yatırım faaliyetleri DMI Investment Company Group, yönetimi altında geliştirilecektir(154).

Bu grupta genel ve özel amaçlı yatırım şirketleri yer almaktadır. Kâr-zarar ortaklığı esasına göre çalışan

(154) Dar El Maal Al İslami Prospektüs, s.45-46.

şirketler Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Sudan, Gine, Nijer, Senegal, Jersey ve İngiltere'de faaliyet göstermektedir(155).

ii. İslam Dayanışması Faaliyetleri

150 milyon dolar sermaye ayrılan bu faaliyetler DMI Solidarity group'un yönetimi altında gelişecektir(156). Bahreyn, Sudan, Bahama ve Luksemburg'da bulunan şirketler batı tipi sigorta anlayışına alternatif olarak geliştirilen bir sigortacılık türünün temsilcileridir(157).

iii. İslam Bankacılığı Faaliyetleri

400 milyon dolar sermaye ayrılan bu faaliyet grubuna bağlı kuruluşlar, Mısır, Sudan, Suudi Arabistan, Bahreyn, Gine, Nijer, Senegal, Jersey, İngiltere, Bahama, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye'de faaliyette bulunmaktadır.

iv. İşletmeler Grubu

230 milyon dolar sermaye ayrılan bu faaliyet alanında DMI ve diğer ortakların özsermayelerinden finanse

(155) Türkiye Ekonomi Dergisi, Ocak 1986, s.9.

(156) Dar Al Maal Al İslami Prospektüs, s.46.

(157) Türkiye Ekonomi Dergisi, Ocak 1986, s.9.

ettikleri ortak risk esasına göre idare edilen şirketlerden oluşmaktadır. Bu şirketler İsviçre, Bahama ve Liechtenstein'de faaliyette bulunmaktadır(158).

DMI ve bağlı kuruluşların fonlarını gelir getirici işlerde kullanmak ve yönlendirmek üzere kurulmuş şirketlerdir.

Al Baraka Yatırım ve Kalkınma Kurumu 1983 yılında kurulmuştur. Merkezi Suudi Arabistanın Cidde şehridir. 200 milyon riyal sermayeye sahip olan şirket, uzun süreli hertürlü yatırımlar ve finansman tedarikinde aracılık konularıyla meşgul olmaktadır(159).

Al Baraka grubunu oluşturan beş bankacılık ve dört yatırım şirketi, Suudi Arabistan, Sudan, Bahreyn, İngiltere, Tunus, Tayland, Singapur ve Türkiye'de faaliyet göstermektedir. Ayrıca Al Baraka grubunun yan kuruluşu hüviyetinde, Ürdün, Lüksemburg ve Danimarka'da islam bankaları bulunmaktadır(160).

İki büyük grup bankalarının haricinde 22 islam ülkesinin iştiraki ile üye ülkelerin, ekonomik, sosyal

(158) Dar Al Maal Al İslami Prospektüs, s.47.

(159) Al Baraka Export Promotion CO. LTD. - Sudan, Prospektüs, s.8.

(160) Al Baraka Türk Prospektüs,

kalkınmalarına ve milli gelir düzeylerinin yükseltilmesi amacıyla 20 Ekim 1975 tarihinde, 2.200 milyon dolar sermaye ile "İslam Kalkınma Bankası" adıyla milletlerarası bir finansman örgütü kurulmuştur.

İslam Kalkınma Bankası'na üye ülkelerin sayısı bugün 42'ye ulaşmış olup bunun 17'sini Birleşmiş Milletler kaynaklarına göre en az gelişmiş ülkeler, 9'unu sermaye fazlası olan ülkeler, geri kalan 16'sını ise orta gelir düzeyine sahip ülkeler teşkil etmektedir(161).

Banka, İslam ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmek ve ekonomik bağları güçlendirme amacına yönelik faaliyetlerini yürüten banka üyesi ülkelerin finansman kuruluşları ve bölgesel finansman örgütleri ile de ilişkilerini geliştirmiştir. Bu çerçevede Abu Dabi fonu, Arap-Afrika iktisadi kalkınma bankası, Ekonomik ve sosyal kalkınma için Arap fonu, Libya-Arap bankası, OPEC fonu, Suudi fon gibi Arap banka ve kalkınma fonları ile gerekli koordinasyonun sağlanmasına önem vermektedir(162).

Bunun yanısıra İslam Kalkınma Bankası, orta ve küçük çaplı projelerin teşviki için üye ülkelerdeki muhtelif, milli kalkınma banka ve kuruluşları ile de mevcut ilişkilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır(163).

(161) Para Dergisi, Haziran 1982, s.33.

(162) Türkiye Ekonomi Dergisi, Mart 1986, s.20

(163) Türkiye Ekonomi Dergisi, Mart 1986, s.20.

II. TÜRKİYE'DE FAİZSİZ BANKALAR

1. Özel Finans Kurumu Tanımı

Türkiye'de Özel Finans Kurumu adı altında faaliyet gösteren bu kuruluşların tanımını şöyle yapabiliriz; "Özel Finans Kurumları" Anonim şirket statüsünde kurulan bankacılık işlemleri de yapabilen, kendi sermayesine ilaveten yurt içinden ve yurt dışından Türk Lirası ve yabancı para cinsinden "Özel Cari Hesap" ve "Kâr ve Zarara Katılma Hesabı" yoluyla fon toplayabilen, topladığı bu fonları her türlü ekonomik faaliyetlerin finansmanında kullanabilen bilimum muamelelerinde faizin bulunmadığı, her türlü tahsisleri yani fon kullandırmaları tamamen kâr/zarar ortaklığı ve gerekse ticari faaliyetler yoluyla elde ettiği kâr ve zarara katılma hesap sahiplerini de ortak eden Türk iktisadi hayatı için yeni ve nev'i şahsına münhasır finansman kuruluşlarıdır(164).

2. Kuruluş ve Gelişimi

DMI'nin kurucusu olan Prens Emir Muhammed Faisal 1980'li yılların başından beri diğer müslüman ülkelerdeki tatbikatın bir benzerini de Türkiye'de tesis etmek için

(164) M. Gündüz SEVİLGEN, Özel Finans Kurumları, Hilâl Dergisi, Aralık 1985, s.23.

müteaddit kereler menleketimize gelip gitti. İlgili ve yetkili bazı merciler ve kişilerle müteaddit görüşmeler yaptı. Bu esnada Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankalar Birliği gibi kuruluşlar ve hükümette mevzuu ile yakından ilgilenmeye başladı(165).

Bu gelişmeler çerçevesinde 15 Ocak 1982 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan kâra ortaklık belgeleriyle ilgili kararname islam bankalarının Türkiye'de faaliyette bulunmasını sağlamak için atılan ilk adım oldu(166).

1983 yılında, önce Bankalar hakkında 70 sayılı kanun hükmünde kararnamenin 90'ncı maddesinde "bankalar dışındaki mali kuruluşların, kuruluş ve faaliyetlerinin bu kararnameye tabi olmayacağı, bu tür kuruluşların tabi olacakları esasların Bakanlar Kurulunca tespit edileceği hükme bağlandı. Bu hüküm ve Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 1567 sayılı kanuna dayanarak Bakanlar Kurulunca uzun süredir üzerinde çalışılan ve faizsiz esasa çalışacak bankacılığa da izin veren bir sisteme izin veren kararname 19 Aralık 1983 tarihinde Resmi Gazetede ilan edildi. Böylece ülkemizde Özel Finans Kurumlarının kuruluşu imkân dahilinde girmiş oldu(167).

(165) M. Gündüz SEVİLGEN, a.g.e., s.25.

(166) Özer ÇİLLER, İslam Kalkınma Bankası Hakkında Ropörtaj, Para Dergisi, Haziran 1982, s.26.

(167) M. Gündüz SEVİLGEN, a.g.e., s.25.

16.12.1983 gün ve 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Özel Finans Kurumlarının çalışmasına izin verilmiş, 25.2.1984 gün ve 18323 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Kararname Eki Tebliğ ve Merkez Bankasınca 21.3.1984 gün ve 18348 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan tebliğle Özel Finans Kurumlarının çalışma esasları belirlenmiştir.

Mevzuatın teşükkülünden sonra Haziran ayında iki ayrı özel finans kurumu kurulması için müteşebbisler müracatlarını yaptılar. Her iki teşebbüste 5 Ağustos 1984 tarihinde Bakanlar Kurulundan kuruluş iznini aldı(168). Böylece Türkiye'de iki özel finans kurumu faaliyete geçmiş oldu.

Bu kurumlardan birincisi, Faisal Finans Kurumu A.Ş. dir. Bu kurumun hisse çoğunluğuna DMI sahiptir. Diğer yabancı ortaklarda bu holdingin sahibi olduğu faizsiz bankalardır. Türk ortaklar ise kurum sermayesinin % 10'una sahiptir.

Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş.'nin hisselerinin % 50'lik kısmı Al Baraka grubuna aittir. İslam Kalkınma Bankası kurumun % 13'lük hissesine sahiptir. Diğer yabancı ortaklarda, Al Baraka grubunun sahibi olduğu

(168) M. Gündüz SEVİLGİN, a.g.e., s.26.

iki islam bankası ve körfez ülkelerine ait islami bankalardır. Türk ortaklar % 20'lik sermaye payına sahiptir.

3. Yapıları

İki Özel Finans Kurumu başlangıç sermayesi olarak 5 milyar TL ve yüz'er ortakla kuruldu. Al Baraka Türk ve Faisal Finans Kurumunun ortakları ve sermaye payları şöyledir(Tablo 1-2).

TABLO 1

AL BARAKA TÜRK ÖZEL FİNANS KURUMU A.Ş.

ORTAKLARI VE SERMAYE PAYLARI

O r t a k l a r	Sermaye (milyon TL)	Payı (%)
Al Baraka Yatırım ve Kalkınma Kurumu	2.500	50
İslam Kalkınma Bankası	650	13
Dubai İslam Bankası	100	2
Katar İslam Bankası	50	1
Bahreyn İslam Bankası	50	1
Bahreyn İslam Yatırım Kurumu	25	0.5
Ürdün İslam Bankası	25	0.5
Diğer Ortaklar	1.600	32
T o p l a m	5.000	100

Kaynak: Al Baraka Türk Prospektüsü.

TABLO 2

FAİSAL FİNANS KURUMU A.Ş.
ORTAKLARI VE SERMAYE PAYLARI

O r t a k l a r	Sermaye (milyon TL)	Payı (%)
Muhammed Al-Faisal Al Saud	50	1
Dar Al Maal Al İslami Trust	2.550	51
Faisal Islamic Bank-Egypt	1.250	25
Faisal Islamic Bank-Sudan	400	8
Massraf Faisal Al İslami-Bahrain	250	5
93 Türk Ortak	500	10
T o p l a m	5.000	100

Kaynak: Faisal Finans Kurumu Prospektüs

İki özel finans kurumu, yabancı sermaye ile kurulmuş durumdadır. Bu iki özel finans kurumu DMI ve Al Baraka gruplarının ve bunlara bağlı kuruluşların desteği altındadır. Al Baraka Türk sermayesinin % 80'ini, Faisal Finans Kurumu ise % 90'ını bu büyük yatırım grupları ve bağlı kuruluşlardan temin etmişlerdir.

4. Türk Bankacılık Sektörü İçindeki Yeri

Bir yılı geçen bir süreden beri Türkiye'de faaliyet

gösteren iki özel finans kurumu, Türkiye'ye 9 milyar lira yabancı sermaye getirmişlerdir. Ayrıca bu kurumlar, bankalara götürülmeyen yaklaşık 35 milyar lira civarındaki tasarrufları kâr-zarar ortaklığı biçiminde toplayarak, genellikle işletme sermayesi sıkıntısı çeken işletmelere hammadde ve ara ürün sağlayarak kurulu kapasiteden daha yüksek bir oranda faydalanılmasına yol açmışlardır(169).

31.12.1985 tarihi itibariyle fonların, 16.3 milyar liralık kısmı Faisal Finans Kurumu(170), 18 milyar liralık kısmı da Al Baraka Türk tarafından toplanmıştır(171).

Bu kurumlardan, Faisal Finans Kurumu birinci faaliyet yılı sonu itibariyle kâr ve zarara katılma hesabı sahiplerine 1.160 milyar TL. kâr payı dağıtılmıştır. Vadesi dolan beher 100.000 TL.'lik hesaplara, 3 aylık için 10.600 TL. net, 6 aylıklara 21.800 TL. net kâr payı ödemesinde bulunulmuştur(172).

Al Baraka Türk, Kâr ve zarara katılma hesabı sahiplerine toplam 1.581 milyar TL. kâr payı dağıtmıştır. Vadesi dolan beher 100.000 TL.'lik tasarruflara, 3 aylıklar

(169) Güneş Gazetesi, 2.4.1986.

(170) Tercüman Gazetesi, 2.4.1986

(171) Milli Gazete, 30.4.1986

(172) Tercüman Gazetesi, 3.4.1986.

için 10.235 TL., 6 aylıklar için 21.859 TL. net ödemede bulunmuştur(173).

Aynı dönemde, faizle işlem yapan bankalardan olan Yapı ve Kredi Bankasında, beher 100.000 TL. için 3 aylık tasarruflara 10.207 TL., 6 aylıklar için 22.561 TL. net ödemede bulunmuştur. T.C. Ziraat Bankası ise, beher 100.000 TL. için, 3 aylıklara 10.208 TL., 6 aylıklar için 22.562 TL. net ödemede bulunmuştur.

Bankaların kurum olarak kârlılık oranlarını incelediğimizde ortaya çıkan sonuç Tablo 3'de görüldüğü gibidir.

Özel finans kurumlarının kârlılık oranları şöyledir:

Al Baraka Türk'ün Bilanço kârı 1.385 milyon TL., Özsermayesi 5.000 milyon TL., karlılık yüzdesi % 27;
Faisal Finans Kurumunun Bilanço karı 1.235 milyon TL., Özsermayesi 5.000 milyon TL., kârlılık yüzdesi % 24'tür.

Görüldüğü gibi iki özel finans kurumu birinci faaliyet yılını doldurmalarına ve özellikle bu zaman yaklaşık 9 aylık bir süreyi kapsamaktadır, kârlılık oranları kamu ve özel sektöre ait birçok büyük bankayı geçmiştir. Yabancı bankaların gerisinde kalmışlardır. Bunun da en

(173) Al Baraka Türk, Proje Değerlendirme Bölümü

TABLO 3

BAZI YERLİ VE YABANCI BANKALARIN BİLANÇO KÂRLARI,
ÖZSERMAYELERİ VE KÂRLILIK ORANLARI

Bankalar	Bilanço Kârı (Milyon TL.)	Özsermaye Kârı (Milyon TL.)	Kârlılık (%)
Bank Mellat	3.422	2.251	152
American Express	7.318	6.233	117
Citibank	2.600	4.716	55
Bank of Boston	680	2.399	29
Manufacturers	912	2.399	38
Hollants Bank	832	2.124	39
Osmanlı Bankası	3.010	7.479	40
Arap-Türk Bankası	1.835	6.493	28
Yerli Bankalar			
Akbank	26.787	108.370	25
İş Bankası	32.270	134.052	24
Yapı-Kredi Bankası	6.056	53.938	11
Ziraat Bankası	12.383	148.225	8
Halk Bankası	9.498	51.650	18
Töbank	1.028	10.560	10
Garanti Bankası	567	20.694	3

Kaynak: Tercüman Gazetesi, Ekonomi Sayfası, 9.5.1986.

önemli sebebi, faaliyete yeni geçmeleridir. Sistem henüz tam olarak rayına oturmuş değildir. Diğer finans kurumla-

rıyla mukayeselerin gerçekçi olabilmesi için 1986 faaliyet yılı sonuçlarına göre hareket edilmesi gerekmektedir.

Al Baraka Türk ilk defa Türkiye'ye petrol finansmanı sağlayan kuruluş oldu. Al Baraka TUPRAŞ için Merkez Bankasına akreditif açtırarak 50 milyon dolarlık petrol finansmanı sağladı. Şartlar uygun olursa 100.000 milyon dolarlık daha, petrol finansmanı sağlanacaktır(174).

(174) Milli Gazete, 30 Nisan 1986

S O N U Ç

Ortaya koymaya çalıştığımız modelin diğer bankacılık modellerinden en büyük farkı faizin olmamasıdır. Klasik bankacılık sisteminde faiz bankanın en önemli fonksiyonu durumundayken, İslami bankacılıkta faiz istenmeyen unsur durumundadır.

İslami bankacılık sisteminin temelini Kur'an-ı Kerim ve Peygamberin sünneti oluşturmaktadır ve faiz her iki ana kaynaktan da kesin ve katı bir şekilde yasaklanmıştır. İslamiyetin faizi çok katı bir şekilde yasaklamasının ana sebebi, İslamiyetin ortaya koyduğu ve oluşturmaya çalıştığı toplum yapısının ve yaşayışının işlerliğini bozmasıdır.

İslamiyet faizi sadece yasaklamakla yetinmemiştir. Onun yerine geçecek, sosyal ve ekonomik faydaları daha çabuk etki yapan ve daha geniş bir alana yayılan alternatif

modelini de ortaya koymuştur. İslamiyetin ödünç üzerindeki yaptırımları hem borçlu hem de alacaklı için çok anlamlıdır. Ne borçlu ezilmekte nede borçveren zorluk çekmektedir. İslami emirler doğrultusunda, İslamın ilk günlerinden bugüne kadar çeşitli karşılıklı kredileşme kurumları ve metodları geliştirilmiştir. Mevcut sistemde dayanağını bu metodlardan almıştır. Batılıların Leasing adıyla tanıdığı kiralama, İslam aleminde yüzyıllardır İcar adıyla hükmünü sürdürmüştür. Diğer İslami finans metodlarında, ya aynı adla ya da değişik adlarla hükümlerini sürdürmüşlerdir.

Geliştirilen islami bankacılık sistemi faizli bankacılık sistemine bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Fakat, mevcut ekonomik sistemler içinde işleyişini sürdürebilmesi için değil, bilahare ortaya konmaya çalışılan İslam Ekonomik Sisteminin önemli bir unsuru olarak ortaya konulmuştur. Türkiye gibi Laik anlayışa sahip kanunlarla yönetilen ülkelerde faizsiz bankaların teoride sahip olduğu bütün fonksiyonlarını yerine getirecek şekilde uygulamaya konulması beklenemez. Bu sebeple, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının ve ekonomik yapının özüne uygun olarak bir model geliştirilmiştir.

Ele aldığımız model özü itibariyle bir İslami bankadır, fakat fonksiyonları itibariyle bankacılık ve yatırım kurumu özelliği taşımaktadır. Bu özelliklerinden dolayı klasik banka tanımını aşmaktadır.

Türkiye'de Özel Finans Kurumları adı altında faaliyet gösteren faizsiz bankaların ekonomimize çeşitli ve çok boyutlu katkıları olmaktadır. Bu katkılardan biri, dini yaptırımlar yüzünden bankalara gitmeyen paraların yatırımlara aktarılmasıdır. İlk faaliyet yılında bunu da kısmen yerine getirmişlerdir. Toplanan fonun daha çok olmasını 1985 yılından itibaren çıkartılan Boğaziçi Köprüsü ve Keban ve Oymapınar Barajları Gelir Ortaklığı Senetleri engellemiştir.

Bizim için asıl öneme sahip olan katkı ise hem Türkiye hem de İslam alemini yakından ilgilendirmektedir. Bu katkıyı şöyle ifade edebiliriz: Özel finans kurumlarının yabancı ortakları, İslam ülkelerinde ve Dünya'nın çeşitli ülkelerinde faaliyette bulunan büyük yatırım gruplarıdır(DMI-AL BARAKA). Bu gruplar sadece sermayelerini döviz olarak Türkiye'ye getirmekle kalmayıp, finans gruplarının iştiraklerinin ya da fon kullandığı firmaların ürettiği mal ve hizmetler için İslam ülkelerinde ve diğer ülkelerde yeni pazarlar bulunmasına ya da mevcut pazar paylarının geliştirilmesi yönünde katkıda bulunabilir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi ise Türkiye gibi kalkınmakta olan bir ülkenin milli ekonomisine çok önemli katkılarda bulunacaktır.

Özel Finans Kurumları, İslam ülkeleri ile mevcut ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi konusunda önemli katkılarda bulunabilir. Özel Finans Kurumları ya da bunların

ana şirketleri ile Türk ortaklarla oluşturulacak korsor-siyumlar dünya piyasalarında daha güçlü olacaklar ve di-ğer ülkelerle rekabet etme imkânlarını geliştireceklerdir.

Türkiye, İslam Dünya'sında ekonomik kalkınmasını hızla sürdüren nadir ülkelerden biridir. Türk emeği ve teknolojisi ile petro-dolarların bir araya getirilmesi durumunda bundan faydalanan sadece Türkiye ile anlaşılan ülke ya da ülkeler değil, bütün İslam alemi olacaktır. Çünkü; İslam ülkelerinde ekonomik yapı ülkeler arasında çok büyük farklılıklar arz etmektedir. İslam ülkeleri ara-sında sadece dokuz ülkenin sermaye fazlası bulunmaktadır. Ülkelerin büyük bir çoğunluğu en az gelişmişlik düzeyinde-dir. Türkiye'ninde aralarında bulunduğu sayısı iki elin parmaklarından da az olan ülkeler ise orta gelişmişlik düzeyindedir.

Sermaye fazlası olan ülkelerin parasal yönden Tür-kiye'yi desteklemeleri durumunda hem Türkiye kalkınma sü-recini kesintisiz ve kısa bir zamanda tamamlayacak hem de oluşturulacak teknolojik birikimle aynı anda veya biraz daha uzun bir zaman zarfında diğer İslam ülkelerinin kal-kınma süreçlerinin tamamlanmasına yardım edecektir.

İslam ülkelerinin sahip oldukları sanayi kuruluş-larının ve savunma sistemlerinin teknolojisi ve kaynağı Batılı ülkeler ve Sovyetler Birliğidir. Bu ülkeler iste-dikleri zaman ekonomiye müdahale etme imkânına sahiptir.

Uygulanacak bir ambargo bünyesi zayıf olan ekonomileri sarsıntıya uğratmaktadır. Bu sebeple İslam ülkeleri hem kalkınma süreçlerini tamamlayamamakta hemde gün geçtikçe yabancı ülkelere bağımlılığı hem çeşit hem de miktar olarak artmaktadır. Bu durumdan kurtulabilmek içinde İslam ülkeleri arasında ekonomik işbirliğinin arttırılması gerekmektedir. Bu işbirliğinin tesis edilmesinde Özel Finans Kurumlarına büyük görevler düşmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti, Belleten Dergisi, Ankara, 1955.

Akaltun, Nevzat, 1099 Fetva, Ankara: Elif Matbaacılık, 1974.

Al Baraka Türk Özel Finans Kurumu Prospektüsü

Al Baraka Export Promotion Co. LTD. - Sudan Prospektüsü.

Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığından: Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 83/7506 Sayılı Kararname Eki Tebliğ, 25 Şubat 1984, 18323 Sayılı Resmi Gazete.

Berki, Ali Himmet, Mecelle, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1980.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1986. 111

- Buhari, Ebu Abdullah Muhammed, Et-Tecridüs-Sarih Li A Hadisi'l-Camii's-Sahih, Ankara: Dinayet Yayınları, 1982.
- Ceziri, Abdurrahman, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, Bahar Yayınları, İstanbul, 1978.
- Çiller, Özer, İslam Kalkınma Bankası Hakkında Ropörtaj, Para Dergisi, s.26, Haziran 1982.
- Dar Al Maal Al İslam Prospektüs,
- Faisal Finans Kurumu Prospektüs,
- Faisal Finans Kurumu Ana Sözleşmesi,
- Faruk, Muhammed-Zeme, Hasan. Faiz Tarihi ve İslam, İstanbul: Toker Mutbaası, 1968.
- Güneş Gazetesi, 2.4.1986.
- Haccac, Ebu'l Hüseyin ibn El, El Camiu's Sahih, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1969.
- Huvari, Seyyid, İslam Bankalarında Organizasyon, İstanbul: Hilâl Matbaacılık, 1984.
- İslam Bankaları Prospektüsü, 6.4.1982.
- İslam'da Ekonomik ve Sosyal Düşüncenin Çağdaş Görünümü, Ankara: Mute Basımevi, 1978.

Karaman, Hayrettin, İslam'ın Işığında Günün Meseleleri,
İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.

Kitabı Mukaddes, İstanbul: Ser Ofset Basımevi, 1981.

Kur'an-ı Kerim, İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1970.

Kureşçi, Enver İkbâl, Faiz Nazariyesi ve İslam, İstanbul:
Ahmet Sait Matbaası, 1966.

Kutub, Seyyid, Kur'an-ın Gölgesinde, İstanbul: Hikmet
Yayınları, 1984.

Kutub, Seyyid, İslam'da Sosyal Adalet, İstanbul: Bayrak
Yayıncılık, 1986.

Kotku, Mehmet Zahid, Faiz, İstanbul: Gümüş Basımevi, 1985.

Kutku, Mehmet Zahid, Zekât, İstanbul: Gümüş Basımevi, 1985.

Kozak, İ. Erol, Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf,
İstanbul: Bayrak Matbaacılık, 1985.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasından Tebliğ, 21 Mart 1984
gün ve 18348 Sayılı Resmi Gazete.

Mannan, M.A., İslam Ekonomisi, İstanbul: Cihan Matbaacılık,
1980.

Milli Gazete, 30.4.1986.

Mevdudi, Seyyid ebul ala, Faiz, İstanbul: Bayrak Matbaacı-
lık, 1985.

- Mübarek, Muhammed, İslamda İktisat Nizamı, İstanbul:
Çığır Yayınları, 1978.
- Neccar, Ahmet, İslam Ekonomisine Giriş, İstanbul: Fatih
Yayınevi, 1978.
- Neccar, Ahmet, İslam Bankaları Hakkında 100 Soru 100 Cevap,
İstanbul: Hilâl Matbaacılık,
- Neccar, Ahmet, İslama Göre Banka ve Sigorta, İstanbul:
Çetin Ofset, 1981.
- Nesei, Ebu Abdurrahman Ahmet, Sünen'ün Nesei, İstanbul:
Kalem Yayınları, 1981.
- Para Dergisi, Haziran 1982.
- Sadr, Muhammed Bakır, İslam Ekonomi Doktrini, İstanbul:
1980.
- SAUD, Muhammed al Faisal al, Dar Al Maal Al İslami Trust
Hakkında Röportaj, Türkiye Ekonomi Dergisi, S.8.
Ocak, 1986.
- SEVİLGEN, M. Gündüz, Özel Finans Kurumları, Hilâl Dergisi,
S.23, Aralık 1985.
- Sevre, Ebu İsa Muhammed, Sünen-i Tirmizi, Tercüme: Zeki
Mollaahmetoğlu, İstanbul, 1976.
- Sicistani, Ebu Davud, Sünen-i Ebi Davud, İstanbul: Nilsan
A.Ş., 1983.

Sıddıki, M. Necatullah, İslam Ekonomi Düşüncesi, İstanbul:
Zafer Matbaası, 1984.

Sıddıki, M. Necatullah, İslam Ekonomisinin Temelleri,
İzmir: Akyay Kaynak Yayınları, 1976.

Tercüman Gazetesi, 2-3.4.1986.

Türkiye Ekonomi Dergisi, Ocak, Şubat, Mart 1986.

ULUDAĞ, İlhan, Faizsiz Bankacılık Sistemi, Türkiye Ekono-
mi Dergisi, S.23, Şubat 1986.

Yavuz, Y. Vehbi, İslam'da Zekât Müessesesi, İstanbul:
Fatih Matbaacılık, 1977.

Zehra, Ebu Muhammed, Ebu Hanife, İstanbul: Elif Matbaacı-
lık, 1979.